DOKUMENTUM

Művészeti és társadalmi beszámoló

Berichte über Leben und Kunst

Bilan de la vie sociale et artistique

Szerkeszti:
Kassák Lajos
Budapest, V. ker.
Sziget ucca 16. I. 14

1926 XII. • Ára 20.000 K. 1.60 P

DOKUMENTUM

RENDELJE MEG KÖNYVEINKET!

KIADÁSÁBAN MEGJELENT: **KASSÁK LAJOS**
TISZTASÁG KÖNYVE
cimü antológiája. Nyolc ív.
ÁRA: 75.000 KORONA

LEGKÖZELEBB MEGJELENNEK:

NÁDASS JÓZSEF
MEGY KÓRBEN AZ ARC
cimü uj verseskönyve: Ára 20.000 K
25 számozott példány a szerző kézjegyével, vászon kötésben 70.000 K

UJ FRANCIA KÖLTŐK ANTOLÓGIÁJA
cimmel ILLYÉS GYULA és SZEGI PÁL forditásaiban az utolsó évtized reprezentáns francia lirikusainak versgyüjteménye. Ez az első magyar nyelvü antológia, amely a modern francia költészet teljes keresztmetszetét adja. **Pablo Picasso** és **Tihanyi Lajos** portrérajzaival. A finoman kiállitott 12 íves kötet előfizetési ára 40.000 K. Rendelje meg kiadóhivatalunk utján.

OLVASSA KÖNYVEINKET!

CENTRE BEAUBOURG
Documentation Arts Plastiques
RP
14

déc 1926
no 1
DOCUMENTUM
16

DOKUMENTUM

Felkérjük azokat, akiket a Dokumentum érdekel, vegyenek részt munkájában azzal, hogy rendelkezésünkre bocsátanak a szociális és művészi életet jellemző hireket, statisztikai kimutatásokat, terveket és fényképeket

Wir ersuchen diejenigen, die am Dokumentum Interesse nehmen, unsere Arbeit zu fördern, indem sie uns Berichte, statistische Ausweise, Pläne u. Fotografien aus dem socialen und künstlerischen Leben zur Verfügung stellen

Nous demandons tous ceux qui s'intéressant au travail du Dokumentum, désireraient en prendre part, de mettre à notre disposition toute nouvelle, statistique ou photographie, caractéristique pour la vie sociale et artistique

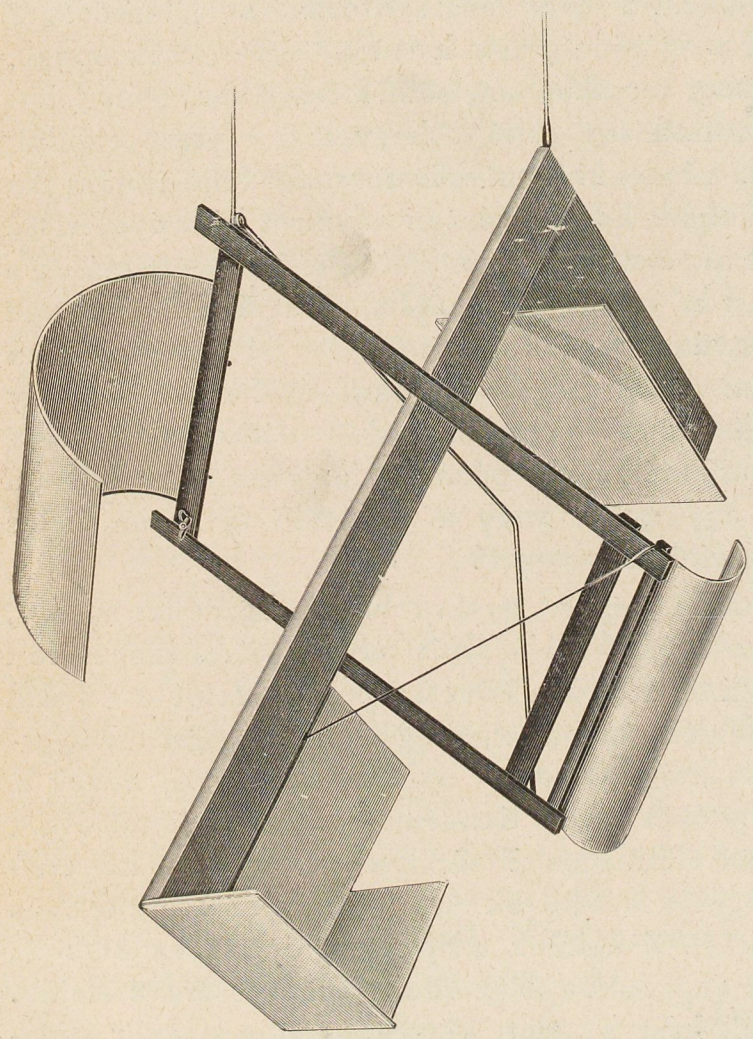

GERT CADEN: FÜGGŐ KONSTRUKCIÓ

DON DELAUNAY
9715
MUSÉE NATIONAL
D'ART MODERNE
PARIS
BIBLIOTHÈQUE
RP14

A NYUGAT HÚSZ ÉVES

Fekete zászlókkal és elrejtett kárörömmel kellene jönnünk. Dokumentálnunk kellene, hogy temetésre érkeztünk, meghalt az elődd, aki széthízottságával elfogta a helyet az utána következők elől — szabad lett a tér új munkára. Mondom, a **Nyugat** huszadik évfordulójára így kellene megjelennünk, ha magunkat az ő leszármazottjainak és őt a mi fejlődésünk gátlójának vagy versenytársunknak tartanánk. Kijelentjük, nem leszármazottjainak, csak oldalági rokonainak érezzük magunkat és elismerjük, húsz éves erőfeszítések és jelentőséges eredmények után még mindig nem halt meg. Él — csak éppen, hogy ez az élet sem tartalmában, sem formájában nem lehet többé mintakép a fiatalság előtt. Ahogyan a **Nyugat** elindult és ahová eljutott, mindenki által elismerendő teljesítmény az a magyar irodalomban. Egy művészeti folyóirat húsz éves élete nálunk matuzsálemi életkort jelent. Ritka és megbecsülésre késztető jelenség s ha valaki azt mondja, ez az élet — a **Nyugat** élete — ma már gyümölcstelen vegetálás — mi ezzel szemben azt kérdezzük, hol volt eddig az az életerős fiatalság, amely ezt a saját tradicióiban megmeszesedett félistent kitudta volna dönteni a tekintélyesség pózából, hogy helyébe állítsa a feltörekvő erők együttesét vagy a jelenvaló új zseni új és követésre kényszerítő törvényeit?

Az utóbbi időben egyre gyakrabban hangzik fel a vád, hogy a **Nyugat** bezárkózott és a saját tehetségeivel megzsúfolt kocsira nem engedi fel az utána következő generációt. Ez a vád nem állja meg a helyét a maga teljességében. A **Nyugat** törzsgárdáján kívül igenis elég gyakran bukkantak fel új nevek a lapban. Húsz-huszonkét éves fiatalemberek, akik fiatal éveik hangoztatásával és állitólagos új törekvések nevében követeltek maguknak helyet a nagyok árnyékában. Követeltek és nyertek bebocsájtást. S nekünk a **Nyugatnak** éppen ez ellen az álfiatalok felé tett engedékenysége ellen vannak észrevételeink. A **Nyugat** az elmult húsz év alatt kétségtelenül a magyar irodalom első soraiba hozta be reprezentatív embereit s ezzel mint egy generáció fóruma és szócsöve beteljesítette hivatását, ám a

maga presztizsének és az általános továbbfejlődés lehetőségeinek ártott azzal, hogy kapuit nyitva hagyta saját maga megkésett epigónjai előtt. Mint az új generáció reprezentánsait szerepeltette, új kürtösökké avatta őket és ezzel akaratlanul is barrikádot emelt a valóban új mondanivalójú és új formanyelven beszélő fiatalok fejlődése elé. Ez megkorrigálhatatlan történelmi és irodalompolitikai vétke előttünk a **Nyugatnak**. Kétségtelenül az öregség jele, hogy ezekkel a semmi vizet nem zavaró unokákkal nem tudott olyan következetesen szigorú lenni, mint amilyen volt s amilyen még ma is a **Nyugat** konvencióitól eltérő, de szintén harminc éven aluliakkal szemben. A **Nyugatnak** ez a baloldal felé mutatott makacssága rendben is van. Semmi engedményt nem tehet az újak felé, ha ezzel nem akarja a maga pozicióját halálosan meggyöngíteni. Hogy egyes vezető emberei látszólag a fiatalság pártjára állanak, ez csak az illető urak komolytalanságát jelenti. Bizonyára egészen másképp gondolkodnának, ha személyileg felelősséget kellene vállalniok a **Nyugat**-mozgalom jellegének megőrzéséért és a lap „esztétikai" nivójáért. Kétségtelen, a **Nyugat** vagy ragaszkodik saját tradicióihoz s akkor még folytathatja a maga életét vagy egy romantikus gesztussal feldönti azt, amit eddig épített s akkor ez új erők érvényesülése közben, mint Nyugat-mozgalom meghal a régi olvasóközönsége számára. A komoly fiatalság részéről is oktalanság azt követelni, hogy a **Nyugat** számba vehető arányban lehetőséget adjon nekik az érvényesüléshez.

A **Nyugatnak**, ha élni akarja a maga életét, irodalompolitikai szempontból nem lehet komoly engedményeket tennie a fiatalság részére. A fiataloknak pedig, ha komolyan vannak ilyenek, nem kell arra várniok, hogy a **Nyugat** férfivé üsse őket. Jőjjenek a fiatalok kéretlenül s ha kell erőszakosan is és ne féljenek attól, hogy nem fogják őket észrevenni.

A **Nyugat** ma húsz éves és mi nem jövünk eléje fekete zászlókkal és rejtett kárörömmel. Nem mondjuk, hogy meghalt s nem nyugtalanít bennünket, hogy él.

Kassák Lajos,
Déry Tibor, Illyés Gyula,
Nádass József, Németh Andor.

NÁDASS JÓZSEF VERSEI

●●

Az álom világossága követ az álom világossága
mikor a földhajtások alatt a szél megindul
a hosszú újjak alatt a fény
a fényszál végnélküli útja a kapocs
a hang ismeretlen törvények szerint dobál
nem fog már elengedni

a gyöngy a szó

●●

Meg kell magamban a fehéreket is húznom
sem faállvány sem az istápolás nem változtathat
a szőke szín sekélyes tóban
vékony és tiszta
Óharang miatt
Melléd szegődtem
Árnyék világos árnyék világos árnyék világos
árnyék világos
42679 42679
sötét
ki marad velem

●●

A sárga állat nevében mondom
a sáppadtság és mozdulatlanság órái között
van úgy, hogy inog a lámpás újjai között a láng
újjai között a hang

s a fekete férfi hallgatása is.

Meg kell kérdeznem tőled
a szárnyak és az áldozás kocsijában ülök
akik elkoptak és akik nehezen fordulnak
megálltak a setét fal alatt.

●●

Ismeretlenül a lépések között
hallgatsz, mert árnyékod mindent felfogott
és visszafordulni nincs idő
a sorompót leeresztették a vörös lámpa ég
a szél zúg

szünet nélkül
a szél kötelességét teljesíti
a szél a mintákra nem ügyel
utoljára kérdezem tőled a kővágóhíd szokásait

vértelen és fenntartás nélkül ment át a kísértet
a dohányzószobába
zsebébe gyűrte a bankjegyeket
s a levelet az ajtó küszöbén hagyta

LÁNY ARCKÉPE K. SCH.

Ízedet a naptól kaptad világítsz
zöld fákat viszel üveg mögött
a viz nem öntött el lámpaernyő vigyáz
fel fogsz majd állani utak széléről
bokrok alól

narancs

LA LITTERATURE HONGROISE (dite jeune)

Par suite de la nouvelle sensibilité issue de la révolution des machines et des nerfs nous arrivons à la formation d'une nouvelle conscience internationale qui, une fois formée, ne tardera pas à transformer en une culture à la fois homogène et libertaire notre chère civilisation tellement compromise et si vainement défendue par des exploiteurs sentimentaux. Partout l'on aperçoit la fermentation de cette conscience à venir, les mugissements des sirènes d'usine la saluent, les nuées de poussière montant de l'écroulement des creux monuments de la pensée la saluent et quelques poètes n'ayant plus rien à perdre ont franchi les murs de l'esthétique et de la morale.

Après les années de recherches, de divagations et d'échecs, toutes possibilités essayées, on ne se trompera plus. Que l'on finisse donc à nous emmerder en parlant „de curieux efforts des jeunes". Si enhardissant que soit ce mot, nous y entrevoyons trop la mauvaise volonté de ceux pour qui jeunesse veut dire erreur. Nous qui avons refait toutes les experiences, à force de changer continûment de peau nous sommes devenurs plus nus qu'un air musical, plus sensibles que l'air des champs de neige: le moindre vent venant de ces vastes et étranges domaines de demain traverse notre coeur. Taisez-vous, vieux saïmiris.[1]

Ceux qui en nous regardant ne parlent que d'une tendance littéraire sont semblables á ceux qui ne voient pas la forêt à cause des premiers arbres. Comment leur expliquer ce que nous voulons, nous qui ne voulons absolument rien faire en faveur de leur monde, de ce monde actuel dont les réalités ne nous rappellent que ces ridiculs décors de théatre dit actuel que même les baillements du public font chanceler? Nous vivons déjà dans notre État-état d'esprit ou plutôt de possibilités qui ne connait ni bornes ni frontières. Me comprenez-vous? Donnez-nous la main.

Pour faire connaître l'histoire de la jeune littérature dite hongroise il faudrait faire connaître l'histoire de la Hongrie et surtout celle des derniers dix ans. J'y renonce.

En 1915 le poète Lajos **Kassák** fonda la première revue d'avant garde en Hongrie, intitulée **Tett** (Action). Aprés l'interdiction de celle-ci, il fonda la deuxième qui s'appella **Ma** (Aujourd'hui)

Aujourd'hui voici la troisième, sur la couverture vous voyez **Dokumentum**.

Au cours des années un nomre d'écrivains et d'artistes se groupa autour de **Kassák**. Tous, poussés par le même besoin de réagir contre ce monde d'apparences et de fixions, se mirent à chercher et à exterioriser — chacun à sa manière — ce qui est réellement réel et durable, ce qui existe et existera dans la vie et dans la mort. Quelques-uns des peintres comme Béla Uitz, Moholy-Nagy sont connus à l'étranger. Quant aux écrivains, présents à ce départ: Tibor **Déry**, Endre **Gáspár**, Andor **Németh**, József **Nádass**, Robert **Reiter**, et d'autres, on fournira des documents sur eux.

Gyula **Illyés**

[1] Larousse, Éd. 1925. Page 925.

KOMMENTÁR

I.

Uj költészet nincs, mint ahogy évszázadok óta nincs semmiféle költészet, csak irodalom van, intelligens és kevésbbé intelligens. Mint ahogy közös exaltációink sincsenek, mintahogy nincsenek csodák. Az emberiség időnek előtte definiálta magát s jóvátehetetlenül feladta közvetlenségét. Az igéző és idéző nyelv grammatikába lombosodott. A spontán-mágikus szavak emléke csak némely alig értett hagyományból dereng elő. Megvan a ritusban. Megvan a benső ritmusnak — de nem az ütemre skandáltnak — titokzatos, a természetes hangsúllyal gyakran ellenkező lüktetésében. Megvan még teljesebben a varázsigékben, a ráolvasásban, a prelogikus lelki életet élő népek primitívségeiben. Nyoma van elvétve az irodalom némely fordulatában is, mikor az író a nyelv kihült anyagával babrálva, akaratlan rátapint egy-egy eleven idegre. De ezek aranyszemcsék a homoksivatagban. A poézis mint fenomén, mint aktiv-mágikus cselekvés letűnt a modern világból. Nincs és nem lehet helye, mert az előfeltételei megszüntek. A modern költő olyan kultusznak a papja, amelyben nem hisz; cselekvéseinek értelmét nem tudja. A mise, amit cerebrál, csak dekorativ, a kehely, amit az ajkához emel, üres. Aranyba, ezüstbe és brokátba öltözik és gyakran pillant fel az égre. De égen és földön, kivüle és önmagában nem talál a természet elvont törvényeinél egyebet.

Hiába hajszoltuk magunkat évszázadokon át a természet fölé: aeroplánunk üres fikcióban repül, a szivelállító énekszó a rádióban hanghullámok mechanikus vibrációja. A világot megbabonázta az értelem szúrós tekintete: a dolgok elmosódtak, feladták formáikat, átmentek egymásba, minden vonatkozássá és viszonylattá lett. Az alakító teremtés, mely isteneket dobált ki magából, nimfákkal táncolt s látta Aeolust, amint tele pofával fújta a szelet, bizonytalan és epekedő sóvárgássá sorvadt. A dolgok elhallgattak s megszólalt helyettük az alanyi-én, az anti-művész, a szentimentalizmus és a vágy költője a maga kis epekedésével az erők absztrakt játékában. A szél még mindig űzi a felhőket: de ez irodalom, a természet szubjektiválása. Játék, amelyben nem hihetek, mert csak az értelemben és az elvont gondolatban hiszek. Van ugyan valami bennem, ami tiltakozik e megszoritás ellen de szégyenlem érthetetlen riadalmamat s a létezés roppant zavarát. Mi vagyok én? Fellobbanó s hamar kialvó pont az erők összjátékában, a zűrzavar tölcsére s hamis játékos aki tarka köveimet úgy rakom össze, mintha hinnék a játék értelmében.

Óvakodjatok az irodalmártól! El szeretnék hitetni a tömeggel, hogy az összérzés szinopszisában őrjöngenek, hogy autó-hipnózis láttatja meg velük a dolgok tulsó láthatatlan oldalát, ne higyjetek nekik! Minden sorukat átvizsgálta az értelem és csak azt engedi útnak, amit a logika elve jóváhagy. De nem lehet másként: a tételes vallások csődje, a tények hatalmi hóbortja, a demokrácia pszeudo-liberalizmusa, az ipari termelés mechanizmusa, a kötelező népoktatás, a napisajtó, mindez külön-külön és együtt ide vezetett. Hiába nyitotta fel az etnográfia a szemünket: a legszebb mitológiákból is csak magunkat és racionális pszihológiánkat olvassuk ki.

Az életjelenségeknek eme fokozatos racionalizálása természetesen csak formális lehetett, azaz a jelenségek kapcsolódására s nem azok lényegére vonatkozik. A cselekedetek az ok és okozat törvényszerűségével folynak egymásból: de hogy miért történik egyáltalán valami, azt nem tudjuk. A történés mint olyan, értelmetlen. Lehet-e pszihológiával vagy akár psziho-

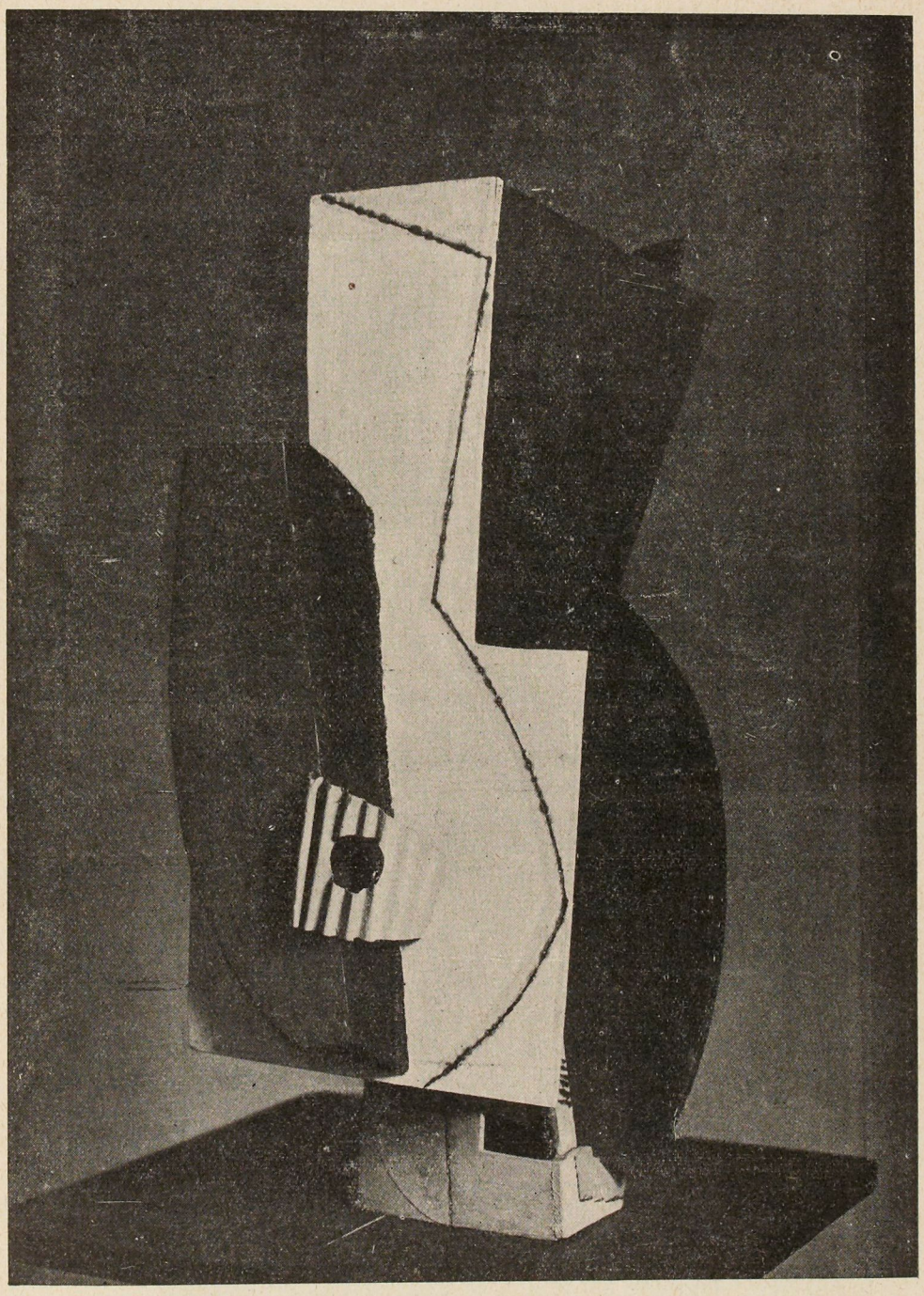

LAURENS: KONSTRUKCIÓ

analizissel levezetni a költő alkotási kényszerét? Legfeljebb a motivumait: a cselekvést magát semmiesetre sem. A költés kényszere, némely hasonlóan eruptiv természetű megnyilvánulással együtt az élettények ősfenomén-jei közé tartozik. Annak tekinti a gyakorlat is, amikor az ősrégi szokásjog alapján, mely egyuttal a költő szabadságlevele — a racionális társadalom keretein belül, megadja ugyan lehetőségeit, de bizonyos megkötéseket fűz az iparengedélyhez. A türelmi-rendelet kölcsönös koncessziókon alapul: a társadalom, ez egyszer eltér a közvetlen haszon elvétől és (itt az irracionálizmus!) bizonyos foku tiszteletéről biztositja a költőt, aki ezzel szemben arra kötelezi magát, hogy irracionális cselekvés-kényszerét a lehető legtökéletesebben racionalizálni fogja, azaz minden igyekezetével azon lesz, hogy kinyilvánításai közérthetőek, sőt közhasznosságuak, vagy legalább is szépek, nemesek, az emberiség közös érdekeit szolgálók legyenek. Ez a megállapodás persze egészen általános s nem adja módját, hogy a költői termelést egyértelműleg osztályozhassuk, de azért a céljának nagyjából megfelel, mert a közelismerést állapítja meg a költői valőrők mértékének s közmegvetésnek teszi ki azt, aki a megállapodás legsarkalatosabb pontját, a közérthetőséget megszegni merészkedik. Persze nyilvánvaló, hogy mínél spontánabb a költő, annál kevésbbé szólhat a „közhöz". Másrészt, minél műveltebb a társadalom, annál jobban irtózik az irracionális közvetlenségtől. A nép e tekintetben sokkal közelebb áll a költőhöz, mint a felsőbb rétegek, akiknek elismerése gyakran tisztára konvencionális s jól-rosszul palástolt szánakozást takar. Kivéve persze, ha a költő nyilvánvalóan „kultúrérték". Nem olvassuk-e mindennap, hogy a költőnek „az egész emberiség lelkét" kell megszólaltatnia?

Igy lett a költészet már a feudális időkben azzá, ami ma: a szép, jó és fenkölt igazságok didaxisává, beöltöztetve a verstechnika etikettszabályaiba, a sor-végek mnemotechnikai könnyebbségével.

Amit a művészet titkának neveznek: az majdnem kizárólag technika, formálóügyesség, melynek eredete homályba vész. Senki sem tudja, mire jó a rím — ha több mint mnemotechnika, mi a ritmus — ha nemcsak narkótikum és zsongító zene. Semmiesetre sincs közük a tartalomhoz, mely ez ismeretlenségekkel ellentétben teljesen racionális, még pedig egyfelől természetfotográfia másfelől gondolat vagy érzés. A fotográfiáról már mindenki tudja, hogy legfeljebb „szükséges" rossz s csak arra való, hogy a versnek legyen valami magja is, hogy az érzés belekapaszkodhassék valamibe, ami szilárd anyagból való. De mindez szemfényvesztés és sohasem hajolt ki még az orgonabokor a versből és sohasem sáppadt meg a hold, ha a versben reggelre virradt. A költő emlékjegyeket rak egymás mellé s nem idéz fel velük emléknél egyebet, melyre legfeljebb bólintok, de nem szédülök belé. S ezt az emléket is a logika gummiarábikumjával ragasztja össze a grammatika toldalékaival, hogy a versét „elközvetíthesse" az olvasóhoz. Emlékek zajlása: ez a modern költészet impressziók sorozata: a háttérben a természet kulisszáival, melyre az alanyi érzelgőség veti igen nüanszirozott, de szürkével szürkére festő színtónusait.

Ennek az illuzionista költészetnek két főszabálya: az **értelmesség** és a **képszerüség**. (A két dolog lényegileg egy és ugyanaz). Tudjuk, hogy a világ nem értelmes és még kevésbé képszerü: de a mindennapi élet ebben a fikcióban játszódik le (kép: áttekinthető, gyakorlatilag-organizált valóságdarab) s a művész alárendeli magát jobb tudása ellenére ennek a fikciónak. Mintha a szem, ez a gyakorlati izolátor, lenne egyetlen teremtőszerve! Nem az erdő lélegzik a versben, nem a gyár lármája csattog ott. Mi az erdő? Nem tudom. De bizonyos, hogy a lámpaernyőhöz közelebb áll, mint a botanikához. Mi a gép? Előfizetési felhivás vagy nyúlós szirup? Mire való

a vers? Nem tudom. Ahogy ma csinálják: az a megemésztett common-sense, egy alapjában véve igen szomoru társaság önbolondítása, egy évezredes hagyomány merev ismételgetése. A szellemi fogyatkozások bizonyos kategóriáját a mechanikusan ismételt mozdulatok jellemzik. Van, aki csak a tenyerét emeli a homlokához, de vannak összetettebb s egymással különkülön koordinált mozdulatok, amelyek csak azért értelmetlenek, mert üresen futnak, nem vonatkoznak semmire... Mit akarsz tőlem? Ünnepélyes magatartásodat sehogy sem igazolják teljesen privát, vagy ami még rosszabb laposan-általános közléseid. Én eltökéltem, hogy nem hallgatok senkire többé: érdekeim majd felépítik a maguk kis morálját és metafizikáját. Muzsikával akarsz hatni... Muzsikának mered nevezni ezt a kántálást s ritmusnak ezt a döcögést Sztravinszky, Schönberg, Bartók és Kodály korában? Ezzel akarsz felrázni, feleszméltetni, megölni és megváltani költő? Vagy csak arról van szó: tetszik-e? Testvérem, hiú, érthetetlen, megzavart testvérem, ne sírj: nagyon kedves volt... nagyon szép.... nagyon igaz.... (s amellett szép is)...

II.

A modern európai költemény két típusa: egyrészt a **gondolatlíra** (a latin és a koraújkori tanítóköltészet leszármazottja a jelképes charade, patétikus vagy moralizáló retorika) másrészt a **szemléleti líra,** a szimbolisták varázspalackja melyben tájat s lelketráznak össze finom és de ikát itallá. Ebben a hermafrodita művészetben a tájék és a lélek egymás kölcsönfogalma, vagyis a tájék olyan, mint a lélek és a lélek olyan mint a táj. De persze csak olyan, mert minden csak olyan. A hasonlat diadalmaskodott a lét felett. Minden realitás jel itt s elmutat magától, de nem egy szupra-naturális valóságra mutat, mint a teológia holt természete, hanem ancilla poetae-ként a költő felé, aki raffináltan-ködös s infantilisan-gátolt érzelmeket szugerál beléjük. A szimbolisták ernyedt, ha nem éppen riadt életszemléletéből különben is kitűnik, hogy a gesztus, mellyel a természetet pszihévé kiáltják nem a szultán fermánja, hanem a rablány didergő meséje, aki tudja, hogy csak az éjszaka az övé, reggelre kivégzik. Nem gyűrték le a természetet: rettegésből hunyták be a szemüket s emeltek ködöt a világ elé.

A szimbolisták világszemléletéről és esztétikai hitvallásáról különben el kell ismernünk — bármennyire elítélendő az ő energiákat sorvasztó szenzualizmusuk — el kell mégis ismernünk, mondom, hogy kitűnően ábrázolták **visszájáról** annak a társadalomnak a képét, amelyben éltek. Csüggedtségük, a valóságtól való irtózásuk és szimbolumba-menekülésük, ha nem is volt hőstett, legalább megfelelt annak a történelmi felismerésnek, hogy az intellektus mint olyan, a valóságot nem értheti meg, tehát nem is fejezheti ki. A valóság, a vonatkozások és összefüggések bonyolult rendszere nem ismerhető meg elméletileg s nincs olyan ténycsoportja, amelyet maradék nélkül ki lehetne emelni belőle és subsummálni valamely erkölcsi vagy ideológiai formula alá. A valóság relatív, mert többértelmü: ime a szimbólum magyarázata. A szimbólum mindent jelenthet, mert nincs esszenciája: éppen az különbözteti meg az allegóriától, hogy vonatkozást fejez ki s nem esik össze a hozzá hasonlított tárggyal. A szimbolista (s egyben az etikus, a vallásos lélek) mindent belemagyarázhat a valóságba — de a magyarázata szimbolikus jelentőségű. A valóság nem fogalom: ha tehát közel akarunk férkőzni hozzá, **hozzá kell nyulnunk,** cselekednünk kell. (Talán nem kell itt külön hangsúlyoznom, hogy nem **akármiféle** cselekedetre gondolok, noha elméletileg akármilyen cselekvés jobban „magyarázza" az életet mint a reflexió. A történelemfilozófia tanulságára célzok itt: fel kell ismerni a

ténycsoportok tendenciáit. Így jön létre a dinamikájukhoz gazdaságosan alkalmazkodó gondolattá-váló tett, mely nem puszta reflexió, hanem a tények tulajdonmozgásának megfogalmazása.)

A szimbolisták esztétikája, ez a filozófiailag megalapozott szisztéma, a valóság kritikai redukcióján nyugszik s csak abban különbözik az impresszionizmustól, mely szintén nem ismer állandóságokat a látható világban, hogy még a legkissebb időegységre szorított valóságot is tagadja s csak a lélek valóságát ismeri el, úgy és aminek az magát a természetbe bele — vagy abból kiértelmezi. — A természetbe mondom, mert annak **valamiféle** valóságát a művészet nem tagadhatja meg (ez a művészet halála lenne). A figyelmes olvasó nyilván látja már, hogy itt a valóság súlyának és értékének fokozatos csökkentéséről van szó: ami a népies irány naiv realizmusában (Petőfi, Arany) még teljes értékű, kétségtelen valóság, az az impresszionistáknál már hangulat, a szimbolistáknál pedig már csak sejtelem. A tárgyak körvonalai ugyan még tisztán sőt élesen felismerhetők, (a képszerűség elve!) jelentőségük azonban nem abban van, aminek látszanak, hanem abban, aminek értelmezhetők. A költői iskolák egymásutánja pontosan megfelel a valóság fogalmáról alkotott nézeteink tisztulásának.

S így a művészet nem állhatott meg a szimbolista esztétikánál. Bergson vizsgálódásából mégegyszer bebizonyosodott, hogy a valóság nem azonos a róla készült fotografikus fogalmi felvételekkel. A valóság nem rögzíthető meg, mert az az „élan vital", a dolgok benső lendülete, melyel tulsodródnak önmagukon. A művészetben ezt a felismerést a **futuristák** próbálták megvalósítani. Végleg elmosták a dolgok körvonalait, a mozgás szenzációját adták vissza a változásnak egymást villámgyorsasággal követő optikai fázisaiban. Tévedtek, félreértették a valóság elméletét, művészetük a „valóságnak" durván materiális, habár összevont ábrázolása. De a tévedésük azt bizonyítja, hogy a művészetben minden kezdeményezés tanulságos, ha messze megy s csak egy bűn van: megállni a fele úton.

A dinamizmusok ábrázolásának teóriája abszurd és csak a formák felbontásához vezethet, tehát művészi szempontból tisztára negatív eredményekhez. Sivár, elvont teória — amelyből az ifju nemzedéket ez a szó izgatta: dinamizmus. A szimbolizmus vérszegény esztétikája után az élet! Ennek a fogalom-impulzusnak a lendületével vetették magukat a költészet élettelen formáinak felrobbantására. Mindent fel kell oldani, ami korlát, akadály és kész csatorna, minden béklyót le kell szedni a nyelvről, minden holt grammatikát és hagyományos szókötést. A szonett tizennégy sora, az alexandrinusok kiszámolt szótagszámai: a pokolba velük. Nem kellenek a priori formák: az élan vital nyugtalan masszáit nem önthetjük formába, mint a kalácsot. S végül: fel kell vágni a művészet nyelvét, hagyjon fel ildomos selypítésével s nevezze nevén, amit mondani akar. S ők értették meg először, amit az öreg Verlaine dünnyögött a részegek intuiciójával a szakállába: hogy a logika az illendőség s nem az „igazság" szabálya: a gyakorlat féke s a művészet extázisában nincs helye. Amivé a naturalizmus a prózát, azzá tette a futurizmus a költészetet: anyaggá, amellyel minden kifejezhető. Próza és poézis között, most már csak egy különbség van — igaz, hogy az definiálhatatlan — a hőfok s ennek megfelelően a művészi tendencia különbsége.

S itt merül fel ujra a legfőbb probléma, melyet e tanulmány elején pedzettünk s mely minden mondatunk mögött ott kísértett. Mi a poézis célja? Nyilvánvalóan nem az élet ábrázolása, nem az életből leszűrt megismerések fenkölt kifejezése, nem a filozófia és nem a morál — mi tehát? Az olvasó, ha verstartalmon, rímen és ritmuson túl meg tudja érezni a ver-

legmélyebb szándékát, egy akaratot érez magára hatni, egy akaratot, mely **nem azt akarja, amit mond** — legalább a régi versben nem azt. Egy akaratot érez, mely rá és rajta keresztül az egész természetre rá akarja diktálni magát. Ha elég erős, ha elég tiszta ez a hang — ha át tudja törni az érzéki szemlélet négyes burkát, ha le tudja küzdeni a szavak természetes ellenállását, ha fel tudta fokozni azt a mondhatatlanul finom rezzenést, hogy

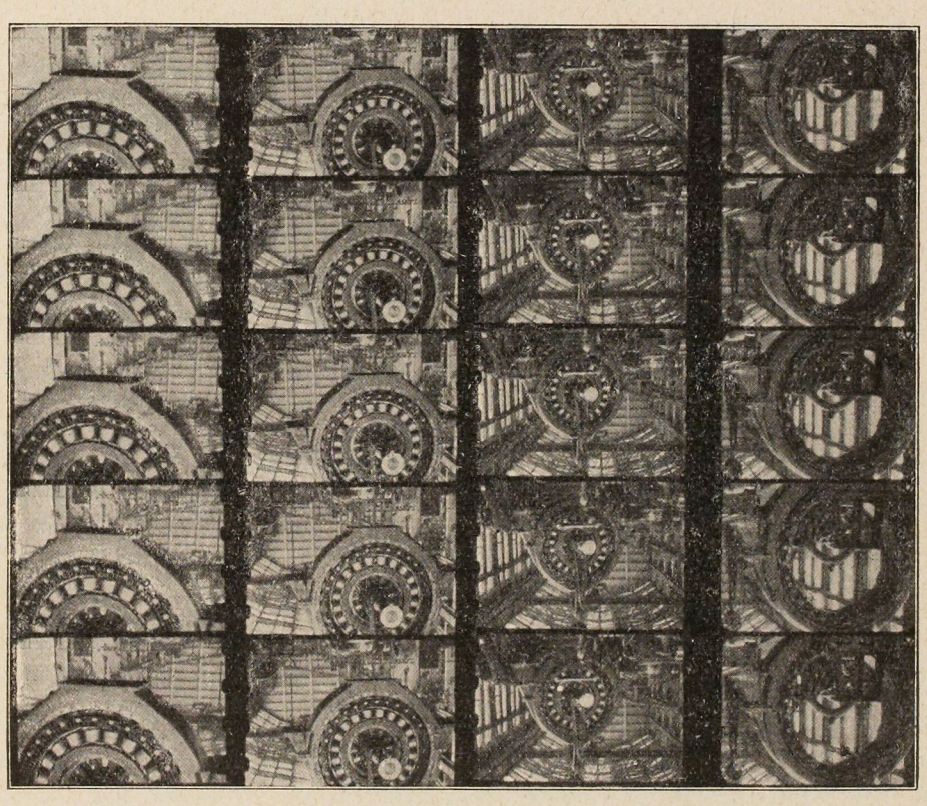

FILMSZALAG

eljusson hozzád, akkor átplántálta beléd a mindenség anonim titkát, ami embert emberhez, világot világokhoz kötöz láthatatlanul. A művész egyetlen célja veled, hogy kiragadjon a mindennap látszatából s belesodorjon abba a gyönyörűséges áramlatba, melyet a versén át — ismeretlen helyről ismeretlen címre — tovább küld. Ezt akarja, de ezt kérlelhetetlenül akarnia kell, mert ha nem ezt akarja, nem művész. A művészet diktatórikus.

S most itt áll előtte a szavak óriási tömege, immár nem azért, hog, a valóságot újraépítse belőlük, a valósággal végleg leszámoltunk A valóság — utólszor ismételjük — viszonylatok sodródó tömege. Aki kivonja belőlük magát, az halott. A gondolat számára áthatolhatatlan: megérteni, fogalmilag definiálni, morális ideák alá subsummálni nem lehet. Kezdeni akarunk vele valamit — ami a megértés egyetlen módja — el kell keverednünk vele. Tapintanunk, tolnunk, mozgatnunk kell. Az ellenállásából érezzük, hogy van. Az ellenállás egyszerre megszűnik — és másutt merül fel. Örvendetes és fájdalmas érzések, kemény és puha tárgyak váltakoznak, pszihikai valóságban épp ugy, mint a fizikaiban. Semmire sem merném azt mondani, hogy „reális", hiszen elmulik de nem is „irreális", hiszen volt. Reális **és** irreális tehát: itt és most reális, akkor, majd és másutt irreális.

Ezt az új világérzést próbálta mégegyszer **megábrázolni** a költészet. A viszonylatok mélyebb összefüggését, áttörvén a hely és idő korlátait, (szimultánizmus), majd a lelki valóság maradéktalan ábrázolását (expressionizmus). Az előbbinek hibája a felületesség, A jelenségek felszinén marad, ha még oly széles területeket fog is át. Az expressionizmusnak pedig egész sor nehézséggel kellett megbirkóznia. A művész fejezze ki belső vizióit, függetlenül a valószínűség törvényeitől: így hangzott az elv. Viziók jöttek létre, a „valóság", az „álom", az „elképzelés" és az ismeretlen szándék sajátságos keverékei: sajnos, igazi plaszticitás nélkül. Az expressionista művészet: a szimbolizmus óta az egyetlen **mély** művészi iskola: de nagy hibája, hogy nincs saját valósága s igy voltaképpen épp annyira ködös, álomszerű, patológikus és izolált, mint a szimbolizmus. Minden egyes alkotása az író elhitető erejéből él, végeredményben tehát stílus és pszihológia.

Az olvasó — ilyen hosszas előkészítés után — joggal várhatná, hogy most következzék a költészet teteje, a varázsvessző és a megtalált életvíz. Ennél sokkal szerényebben: egy új teória, mely az eddigieknél mindenesetre bonyolultabb, de mélyebben is szánt s talán tényleg visszasegíti a költőt a poézis elfelejtett céljához: a mágiához.

Az expressionizmus fogyatékosságai újra visszavetettek bennünket a valóság jól ismert problémájához. Az expressionista művészetnek nem volt valósága. Művészetük a költő elhitető erejéből élt, a költőre mutatott vissza, voltaképpen hát mese volt, a költő kitalálása. A művészi terméknek azonban nem lenne szabad függő viszonyban állni az alkotójával: meg kellene állania a saját lábán, mint egy új valóságnak a többiek között. A valóságról már kétségtelenül tudjuk, hogy micsoda: reális-irreális állapot, amelynek igen határozott kontúrja van, persze csak ott és addig, ahol és ameddig hat. A valóság legfőbb kritériuma: a hatás. Az ember maga is valóság. A költő is A költő is hatni akar, úgy mint az anyag: rá akarja diktálni magát a természetre. Ez az akarat életakarat: nem fejeződhetik ki gondolatokban. Minden gondolat, vágy és cél redukált formája ennek a metafizikai akaratnak. Semmiféle politikai és morális elv, semmiféle specializált törekvés nem fejezi ki ezt az akaratot maradék nélkül. A költő anyaga a szó. A szó az ő anyaga: nem az eszköze, nem közlendők továbbitására használja fel, hanem saját magát fejezi ki rajta keresztül.

A költő tehát mindig teljes: magát akarja kifejezni a szavakon keresztül s nem alkalmi mondanivalókat akar közölni. A szavakat tehát arra használja, hogy valamit teremtsen, ami teljesen ő, ami az ő akarata, amivel minden tekintetben azonos. Igaz szavakban dolgozik s a szavak emlékjegyek, de csak addig, amíg emlékeztetnek valamire. A szó, a szócsoport, a vers: ha semmire sem emlékeztet, nem lehet emlék: azáltal, hogy hozzá hasonló nincs: ő lesz. S olyan lesz a sorsa, amilyennek született. A költőjéről, mint alanyról nem tudok semmit. A vers nem hivatkozhatik rá vissza. Ez a költészet objektiv: a saját erejéből él. Úgy kell bírálni, mint ahogy ha lenne esztétika, minden verset kellene. A szenvedélyét, a tüzét, az intenzitását a finomságát, a gyengédségét, a báját. A költő nem vezet hozzá közel: a kulcsát eldobta, mielőtt közzéadta, de talán sose volt kulcsa. A maga erejéből él. Abból, amit ki tud sugározni magából. Egy hétig vagy évszázadokig: sorsa van.

Az uj vers motor. Az a célja, hogy életet robbantson ki magából.

Az uj vers főérdeme, hogy önmagához hasonlít, azaz épp olyan titokzatos önmagáért való szétszedhetetlen egység, reális és irreális alakulat mint minden amit valóságnak nevezünk.

Németh Andor

DÉRY TIBOR VERSEI

ISTEN

egy messzi csillagról költözött fölénk
a nap és a hold között ül
lábai kenyérből vannak
nyaka gyémántból
a felhők eltakarják teste rejtélyes részeit

első éjjel megteremtette a véletlent s az ellentéteket, hogy
elvezessenek a tévedések kegyetlen ösvényeire
elválasztotta a jégmezőket a tűzmezőktől és elindította föléjük
az órák költözködő csapatait
megölte az első embert
láthatatlan talpán felragyogott a bűn Déli Keresztje

Isten, fölémhajtod nagy növényarcodat, vess véget az első éjszakának! Megtanultuk a számokat és a megbánást. Mindennél nehezebb vagy, minden edény fenekén megtaláltuk lábnyomaidat. Engedd meg, hogy három kezünk nőjjön vagy négy szivünk s hogy elhaggyuk a ködben a törvények fáradt vastekercseit.

A FELHŐÁLLATOK

A felhőkben láthatatlan állatok élnek. Nincs fejük, nincs lábuk, nincs eszük, nincs szemük. Függnek a levegő között, elváltoznak és gomolyognak. Szélhangon néha lepisszegnek a földre. Ők szívják ki a madarak vérét és megőrjítik az éretlen férfiakat.

Ha erős a szél, leereszkednek az alsó rétegekbe s gondolataink közé keverődnek. A rések előtt leskelődnek hangtalanul s befonják mozdulatainkat. Mint árnyék a falat, betakarják életünket. A nap megöli őket.

Néha a sürgönydrótokra ülnek s ellepik az elhaladó vonatokat. Testükön messze csillagok illata. Vándorolni vándorolni vándorolni! Lehunyt szemekkel menetelünk mögöttük. Árnyékukat végighúzzák a földeken, csillognak a viharban az eső szivünkbe mossa láthatatlan holttesteiket.

A villám megöli őket. A hold megöli őket. A tűz megöli őket. Rejtélyes óráikban szivárványalakban átkelnek a hetedik földrészre, mely a levegő fölött úszik, arccal lefelé. A szél eláll. Ez a csend ünnepe.

Tiszteld a felhőket!
A felhők vérünkben lebegnek.
Gonoszságunkat cseréljük fel szelid bűneikre.

SZERELMES LÁNY

kezei vasból vannak és mézből
mellei zászlók
feje hatalmas mint egy viharzsák
az északából szaladt ki meztelen lábakkal
sötét hónaljaiban a csillagok illata
megölte minden ősét
nem eszik
szemérmetlenül énekel mint egy forrás

Egy óralapon alszik. Sűrü rajokban menetelnek a felhőállatok fekhelye fölé. A hold lefolyt a földre. A föld fekete mint egy halotti lepedő. A csipkebokor kigyulladt. Szétveti fehér combjait és süketen kiabál a csillagok súlya alatt.

FIRENZEI DOMBOKRÓL

az égen két nap süt: egy ezüst és egy fekete
ívalakban csüng köztük a szélből csavart fátyol, mely köldőküket összeköti

bogár zümmög a forró fűben
a dombok mögött az emlékek guggolnak hangtalanul
egy öreg madár leesett a hegyről
hallani halálhangját

lenn a völgyben egy kőtorony dobog, mint egy szív
a házak köréje térdepeltek s elfedik arcukat
a hátuk véres
egy óriási testtelen pap jár az uccákon megnyúlt kezekkel az ólomfolyó hét köre között

délben egy nagy arc néz le az égről
senki sem látja
néha lehajlik s izzó lehelete felszívja a csecsemők könnyeit

a perc itt hosszú mint egy országút
szél áll fölötte
a halottak a tetőkön lebegnek
régi harangütéseket ejtenek a kövezetre

Ó könyörület hegye! izzó rózsakoszorú!
szelíd emlőjű szűz, olajfahajaddal ülsz a naplementében
két ökör közeledik északról és délről
mindenki sírt a dombokon
váltsd meg az árvákat, kik az ördög hónaljában élnek!

AZ ÚSZÓ SZIGETEK

az úszó szigeteket pillantásukkal hosszan követik a halak
a gyöngyhalász elaludt a fövényen
az öböl fölött három nap áll
a pálmák bólogatnak

délben a paliszádok mögül előjön a pókkereső
szelíd teremtés: feje igazgyöngy
napközben színeket gyűjt s ha alkonyodik, olcsón eladja őket
a szigetlakóknak

a kis dár-dár madár a fűszerágyak fölött röpköd
ő a sziget fejedelme: dár-dár
egyszerű mint a nap és hét bolygója
az egyetlen lény a szigeten, aki táplálkozik
éjfélkor felrepül s csőrét a vízkeresztbe mártja

a délután hosszú mint egy kenyérfa
a boldog sziget elszenderedik
csend! csak a hullámok csobognak
egy majom nyújtózkodik a nádban

ilyenkor indul el az atlanti lepke
himbálódzva röpköd a víz alatt és gyűjti a sót, amivel a
halottak homlokát behintik
a halottak átlátszóvá válnak és mindenki megfejtheti életük
értelmét
az atlanti lepke boldog

zümmög az öböl
a zenefa elindult s már megkezdte délutáni beszédét
a madarak gyülekezőhelye felé tart
a kőnek illata van
az illatszerárusok finom csőrökkel bolyonganak a homokban
mindenki találkozik egymással és egyedül van
tudod a szél . . .
tudod a kőnek illata van . . .
. . . és lehajtotta fejét

a főnök leszált a dombról
szétosztja mindennapi ajándékait: a vánkosokat s a dalszal-
lagokat
már esteledik és a kalózhajó elégett
a holdszínű szél!
mindenki helyére száll és elmondja kívánságát
ez a baobab ünnepe

éjjel a sziget felemelkedik
a széleken eldűl a nád
az állatok sötét lélegzete viszi már
fent csillogva alszanak
hosszú úszályban követik a szigetet a lehullt pálmaágak és a
tenger déli szellemei

RÁDIÓ-BESZÉD-MŰVÉSZET

A rádió megteremti az abszolút művészi beszédalkotás lehetőségét: a Rádió-Beszéd-Művészet-et. A művészi alkotás anyaga: a szó. Semmi, ami látható, nem lehet anyaga a Rádió-Beszéd-Művészetnek. A szó nem a szimbólikus közlésformája többé, hanem a valóság fizikális eszköze. A merev szabályt feloldja a lelki megmozdulás és helyette szellemileg eleven forma keletkezik. Mint müalkotás! **Beszéd, mint műalkotás a legtisztább formában: ez a Rádió-Beszéd-Művészet.**

Új alkotóművészet. A produktív beszéd. Beszédbeli alkotás; nem irodalomközvetítés, sem kölcsönkönyvtár-pótlék. Az alakítatlan beszéd üres marad a legértékesebb eszmei tartalom mellett is. Semmi sem pótolhatja a szavak hiányosságát. A **szónak** szellemi súly kell. Szóplasztika, nem pedig hangfestés. Beszédművészeti alakítás a lényegbeli értelme és értéke a rádió-beszéd-művészetnek és nem valamely költői mű ismertetése, vagy hangoztatása.

A rádió-beszédművész szó-alakító. Minden ereje összpontosul az értelem és szellem kifejezésére a szó tartalma és alakja által. A szó, mint művészi alkotás megáll önmagában. Nem mint a közlés eszköze folyik s nem a hallgatóhoz szól.

A szót csak az aktív hallgató értheti meg. A forma megköveteli a tartalom salaktalan tisztaságát. Az aktív hallgató számára a mű nem fejeződik be a mikrofonnál.

A rádió-beszédművészetnek lényeges alkotóeleme az egész rádió-készülék.

A művésznek bármely gesztusa a mikrofon előtt: hiba. Erőt von el, mely elvesz a mű egységéből. Decentralizál. Eltólja a szóról a súlypontot és felkelti a hallgatóban a tökéletlenség érzését. Érezhetővé válik a beszélő láthatatlan volta, **mint hiány.**

A rádió-beszéd ne legyen ügyetlen telefonálás és soha se keltse fel a kivánságot arra, hogy a műben vizuálisan részt vegyünk.

A rádió-művész hivatottságának előfeltétele: a szellemi beszéd-felépítés lehetősége. Ez megkívánja az alkalmas hanganyagot. Itt nem intellektuális beszédre gondolunk. Színpad-művészi tehetség nem jelenti a rádió-művészi tehetséget és viszont. Ismét más az előadó-művészi tehetség. Tremolázó dilettánsok és művészi szavalók egyaránt destruktiven hatnak. A szó-érzékeny hallgató szenvedéseihez hozzájárul a még képezetlen közönség helytelen irányú nevelése. A naturalisztikus zaj, (eső, szél, stb. stb.) profanizálja a művészi tisztaságot. Köznapi zajok odapillantást és nem odahallgatást váltanak ki. Minden zaj, mint artikulálatlan, lényegében idegen testként hat a beszédművészet jellegzetes, pontosan artikulált felépítésében. A zene is felborítja a műalkotást.

Naturalisztikus anyagzajok (ajtónyitás- és csukás, pohárcsengés stb.) káoszt idéznek elő. Művészetellenes eltávolodást. Tudatrakeltik a **láthatatlanságát** egy távoli és a beszéd-művészet hogy- és mikéntjéhez merőben idegen történésnek. Hiányérzet áll be. Lerontja a mű egységét. A hallgató hiányát érzi a **látványnak.** Ugyanaz az eset, mint amikor a filmen a szájmozdulatok megéreztetik a beszéd hiányát. Ez természetes, mert tiszta beszédmű nem keltheti fel a látás kívánságát. A szem befelé fordul; a fül hall, lát, tapint és fog. Atmoszféra, tér, idő, stb. mind a szóban vannak.

Értékes csak a szavak által keletkező vizuális élmény, az egyszerű „látás"-tól egészen a legbonyolultabb lelki tartalomig és ennek formájáig. S ez megjelenik a képzeletben a hallás által. A mű távlatot, szerves lényeget, erősebb strukturát, középpontot és támaszpontokat kap. A hallgató feléledt fantáziája bár külső befolyásra, mégis önmagában alkot.

Beszédművészet anyaga lehet minden, ami tiszta szóbeli produktivitást tesz lehetővé.

Ilyen kifejezések, mint: „rádió-szinpad" és más, ugyancsak szorosan a szinházzal kapcsolatos szavak, csak félrevezethetnek.

A szinház feladata a soktagolású szinpadi mű létrehozása, amely teljesen különbözik — nem értékében, de műfajában — a rádió-beszéd-művészettől.

A rádió-beszéd-művészet értéke nem a széles megalapozottság, vagy a számtalan hallgató lehetősége, hanem a vele kapcsolatos beszédkultúra. A beszéd életesítése. A szó átértékelése művészi alkotásra alkalmas **anyaggá.** Művészi igényésre így épül fel a beszéd kulturális épülete, így épül fel egy felbecsülhetetlen, népet és emberiséget összekötő eszköz.

Günther **Hadank**
Ford.: Kovács Gina

VÁROS

FELTÉTELE KÖVETELMÉNYEI

FÖLDRAJZI

Középégövi terület. Baktérítőtől — Ráktérítőig. Sík, vagy mesterségesen nivellált, síkba hozott vidék. A terv felvételénél a vízrajzi alakulatok sok változata miatt egyet sem vettünk figyelembe. A vízvonal és szint alakítása mesterségesen a terv szerint.

TÁRSADALMI, NÉPRAJZI

Internacionális városstípus, Európa—Amerika—Ausztrália. Az életstandard társadalmi egyöntetűsége, az igények általános egyértékűsége, kollektív termelési és elosztási rendszer. Végső városökonómia.

TECHNIKAI

Minden ma lehetséges anyagi, szerkezeti, munkamódbeli újítások teljes kihasználása. Technikai utópiák, nem létező anyagi és szerkezeti megoldások feltételezése nélkül.

LAKHATÓSAG

A társadalmi fizika által meghatározott, minden embernek kijáró fény, levegő, térmennyiség hiánytalan kiutalása. A lehetséges legnagyobb kényelem, mozgási szabadság, praktikus, a fizikai munkát megrövidítő eszközök. Teljes higiénia. **Közös** fűtés, világítás, meleg-hideg vízvezeték, takarítás, szellőzés.

MUNKAHELY

A produkciós berendezkedések. (gyárak, műhelyek stb.) Adminisztratív és elosztó hivatalok mind a lakásból könnyen elérhetők legyenek. Az ipartelepek kültelki elhelyezése csak akkor, ha a hulladéktermékek (füst, salak) elvezetése benn lehetetlen.

KÖZLEKEDÉS

A legrövidebb idő alatt, legkevesebb energiapazarlással elérhető legyen a város bármely pontja A nagy távolságok a föld alatt. Középtávolságok a földszinten. Kis távolságok az emeleteken. (Városközi közlekedés repülőgépen, vonaton hajón).

ADMINISZTRÁCIÓ

Centrális városvezetés, decentralizált végrehajtás. A szervezet precíz mechanikus működését a szélsőségig egyértelmű rendszeresség teszi lehetővé. Automatikus önkormányzás, bíráskodás. Lakásonkinti árúelosztás stb.

SZELLEMI KULTÚRA

Az igények szerint. A lakásban (rádió, projekció, ujság, könyv). Iskolákban (egységes társadalmi nevelés). Szakiskolákban (elméleti és gyakorlati továbbképzés). Előadó termekben (aktuális továbbtanítása a felnőtteknek). U: szinházak, univerzális programmal. Zene, művészet, tánc.

TESTI KULTÚRA

A lakásban. Fürdő. (lég, nap, víz, gőz, elektromos testápolás) testgyakorló és sportszoba, terasz. A lakás közelében sporthely. Tenisz futbal, úszó, futó játékok tere. Nagy stadionok a test ünnepeihez.

SZERKEZETÉNEK ÁLTALÁNOS JELLEGE

Sejtszerű, fejlődésre alkalmas decentralizált városrendszer. A középpont láthatatlan szerv. (Pont mint egy rádióállomás). A forgalom torlódása egy város centrumában fölösleges középkori hagyomány. Indokoltabb a kifeléterjeszkedés. Diametrális és diagonális forgalom.

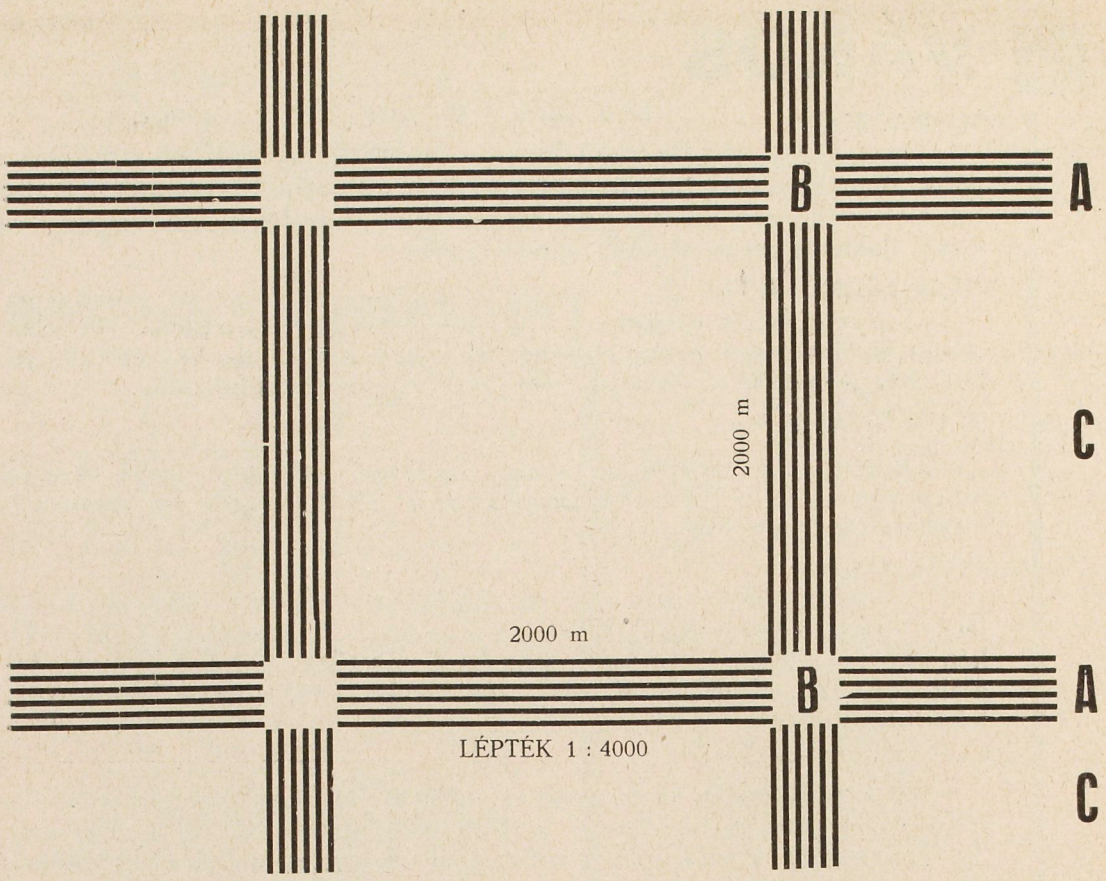

ALAPRAJZI JELLEGE

Sakktáblaszerűen egymáshoz kapcsolt derékszöges négyszögek. Indokolása: a forgalom kívánta egyenesség, sugaras kereszteződések elkerülése. Az épületek alaprajzi kivánalma ferde merszések elkerülése.

A) negyed, a magas lakóházsorokkal
B) negyed, a terek a középületekkel
C) negyed, parkok a szükséges épületekkel.

A) **Magas lakóházak**

SZERKEZET, ÁLTALÁNOS LEÍRÁS

A magas lakóházsorok 20 emeletes, átlagosan 2 kilométeres úttesteken végigmenő építmények. A házak magassága 62 m. Az úttest szélessége 110 m. Az építmény 6 m. közönkint elhelyezett vas, pillérrendszeren nyugszik. A középső főpillérek 6×6 m. négyzetalakot zárnak körül, a külsők 6×3 m. nagyságú idomot (mindenütt a belső köz mérete értendő). Az emeletek váltakozva 3.9 m. és 2.9 m. magasak (padlótól-padlóig). Két emelet tartozik egy lakáshoz. A magasabb a nappali rész, az alacsonyabb a háló. Az egyes emeletek ellentétes irányba vannak kitolva. Így kétoldalt végigvonuló teraszok keletkeznek. A lakóemeletek oldalán az emeleti ucca, ahonnét az egyes lakások nyílnak. A hálóemeleteken (délre vagy keletre nézve) családi elkülönített teraszok, napfürdőzésre, kertnek stb.

EGY LAKÁS

A 6 m-es támközű pillérbeosztás a lakások elhatárolását is jelenti. Választhatunk 1 pillérközös, $1^1/_2$ pillérközös, 2 pillérközös stb. lakást 6.5 m,

10 m és 13.5 hosszú formában. A lakás szobákra osztása tetszés szerint történhetik. A külső falak nagyrésze üvegből (kettős levegő izolálással). Figyelemre méltó a fénysugár iránya. A direktfény behatol kétoldalról a lakás közepéig. Az egyik házsor nem vet napközben árnyékot a másikra. A kiugró emeletek nem akadályozzák meg az alattuk lévők világítását. Különben minden emelet a frontvonalba eső ablakokkal is bir, váltakozva az egyes oldalakon.

LAKÓK SZÁMA

Vegyük fel például, hogy egy A) negyed 2000 m hosszú és 5 lakóházsorból áll. Minden házsor 10 futóméterére esik 10 lakás kb. 50 lakóval. 5 sorban tehát 50 lakás. Ezer méteren 5000 lakás. Két kilométeren 10.000 lakás kb 50.000 lakóval. Hogy aránylik az A) negyed alapterülete a lakók számához: 5 házsor szélessége $5 \times 12 + 110 = 610$ m^2. Az alapterület tehát $610 \times 2000 = 1{,}220{,}000$ m^2. Egy emberre jut ebből 24 m^2 (Kérem ezt összehasonlítani a mai európai és amerikai belvárosok adataival!) A lakás alapterülete a 10 m-es lakásnál 180 m^2, egy lakóra esik ebből 36 m^2. Ezenkívül a teraszok családonkint 60 m^2 alapterülettel.

KÖZLEKEDÉS

Függélyes irányba a minden hatodik pillérközbe elhelyezett felvonó és lépcsőházak által. (Tűzbiztos lépcsők a házon kívül is). A vízszintes irányba az emeleti uccák. A ház földszíntje csak részenkint kiépített (üzletek, vendéglők, kávéházak stb.) alatta tehát keresztül lehet járni, a túlsó negyedekbe jutni, autóval is.

B) **Középületek**

A magas lakóháznegyedek kereszteződésénél keletkeznek a B) negyedek. Az előbbi példa méretei szerint 610×610 m^2 nagyságban. Itt helyezhetők el a középületek. Városi organizáció. bank, árú, üzletházak stb. E terek egyúttal a földalatti vasút főállomásai. Egy tér központjából a legtávolabb eső lakás gyalog is elérhető 15 perc alatt. Így nincs szükség az A) és B) negyedekben villamos vasutakra. A közlekedést autó, kerékpár stb. látja el. A középületek architekturájára, helyzetük részletes tárgyalására nem térünk most ki.

C) **negyedek**

Nagysága jelen példánknál 4 négyzetkilométer. Ide kerülnek a sportterek, fürdők, színházak, iskolák stb. De azok részére, kiket foglalkozásuk ideköt, magánvillák is épülhetnek. A C) negyedeken lesznek az ipari és tudományos munkálkodás negyedei is. Gyárak, ipartelepek stb. Egyetemek, klinikák, múzeumok stb. Részletes beépítési programmot a közelebbi szükséglet határozza meg.

Összefoglalás

LAKOSSÁG ES TERÜLET ARÁNYA

Ha nyolc A) negyedből, négy B) negyedből és négy C) negyedből állónak veszünk fel egy városegységet, akkor a lakósság és terület aránya így alakul: az A) negyedekben lakik bőséges lakásviszonyok mellett 400.000 ember. Ehhez számítjuk a B) és C) negyedek lakóit, valamint 5 százalék többletet a csecsemőkre és aggokra, tehát összesen fél millió Alapterület 5220×5200 m = kb 27 négyzetkilométer. Egy lakásra esik az összterületből

54 m_2. Ez csak a magasságba vitt építéssel érhető el. Tekintettel arra, hogy beépített alapterület az egésznek legfeljebb 10 százaléka, így minden főre kb 50 m^2 kert, park, sporttér esik. A kétmilliós város négy ilyen város egységből áll. Az A) negyedek kiszélesítése által, mondjuk 10 magassorházzal a város lakósságának sűrűsége megkétszereződik. Így több variáció állítható elő.

A KÖZLEKEDÉS

Az egyes A), B) és C) negyedek középpontjába kerülnek a földalatti vasút főállomásai. (Mellékállomások szükség szerint). Ebből a közlekedés következő előnyei származnak. A teher- és személyforgalom a föld alatt van, megállói egyenlő távolságban egymástól, az útvonalak egyenes vagy körvonalúak. Módunkban van ezt a leggazdaságosabban hullámos esésekkel kiépíteni, hogy a pálya legnagyobb részét a golyós csapágyakkal ellátott kocsik az esés erejéből futják be. A földszinti forgalom minimális. Gépkocsi és motorbicikli. A gyalogjárók részére külön utak, részben fedve. Túlzsúfolt forgalmi torlódások kizárva. Az emeleti uccákon a lakók elérik az árúelosztó helyeket és büfféket stb. sétálhatnak, meglátogathatják egymást.

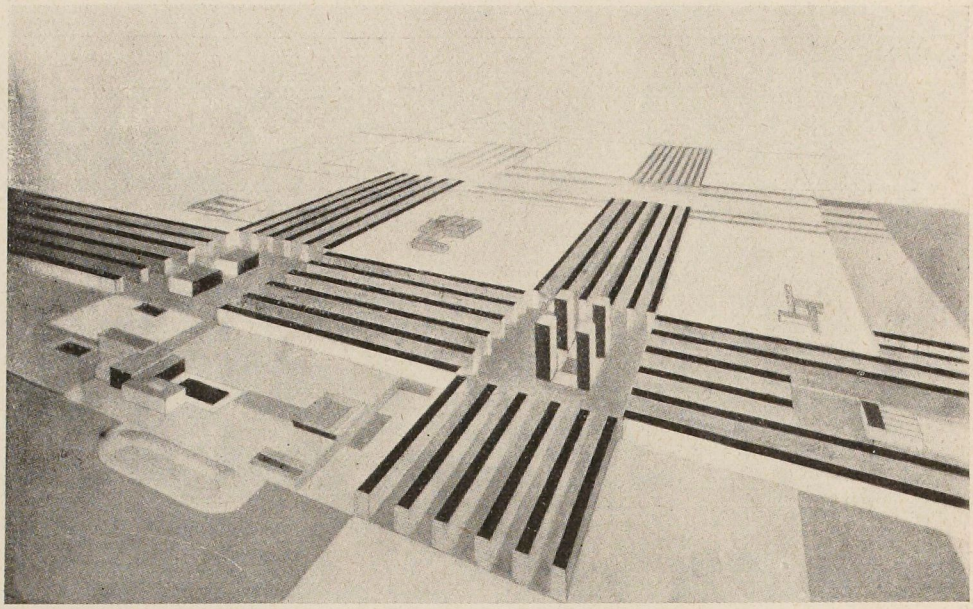

A VÁROS KÉPE

A terv ellen bizonyos esztétikai szempontból kifogások tehetők. A teljes egyformaság. Ez az egyformaság azonban a szerkezet egyöntetűségéből logikusan következik. A külső kép azonban változatosan alakul. Kertek, teraszok, növényzet, reklámok, színes fényjelzések stb., amelyek változatossága előre nem látható arányokig terjed. Az élet a külső képet teljesen átalakítja. Az egyenes vonal, a tárgyak méreten fölüli nagyszabású volta az esztétikai állásfoglalásnak új támaszpontot ad.

TÁJÉKOZÓDÁS

A teljes egyformaság azonban a tájékozódásra lenne veszedelmes. Itt új eszközökkel kell dolgozni. A színes városjelöléssel. Vörös, kék, sárga az uccák iránya, fekete-fehér variációk az emeletmagasság megmutatására.

SZÁMŰZETÉSEM ELSŐ KESERŰ ÉNEKE

Vándor kit útszélre terített egy fáradt nehéz illatú dal
és a tőr
mely az estből hullt szívedbe
erősen tartsd melleden a mentőöv koszorúját
sós hab mossa a fedélzetünk zokogás
köd

süllyedő ajtók áldozata
süllyedt hajnaloké
e rohanó alkony jégzajlása alatt jól fogd a korlátot
vak vihar tépi arcod naptárának leveleit
álmaid horgonya micsoda tetemeket szed föl
kapitány!
álmosan lengenek, mint az akasztottak s halkan
lassú dalba fognak gyermekkorod hangján: —

a kor hajában a füst hajában
cerebrális ködök gyors bokrai között
míly vidékre veri vitorlád még a szél

boulevard Aragon?

szaharai éjfél!
mikor a tigris gyémánt foggal lép a homokon
s a pálmafa erében megpattan a síró hegedühúr —

mid hiányzott még, hogy akkor továbbmentél

sivatag ez tenger vagy emlékezet?

szelek selymeiből mezők hullámáról
selymes hajnalokból útszélre terített
egy csillag fénye — egy szín — egy hördülés — egy dal
a dzsungel nádjai közt fekszem öledbe fojtott arccal
fülemben a kígyó hideg mellem izzad
félkézzel takarja homlokát a hold és rohan rohan
a sóvá fagyott völgyből

Illyés Gyula

A NAP ÉS UT VISZONYA A TÉRBEN

(Dolgozat iskolai feladatra)

A Nap távcső nélkül, szabadszemmel is látható égitest. Számtalan lámpása és karja van. Eltérően a medve szokásától, télen sem alszik. Drótszálak, kerekek és sárga higanytengelyek között forog. Széttárt szárnyakkal úszik meghatározott útján, az égboltozaton.

Az eső nem ér föl homlokához, fölmérhetetlen magasságban lebeg a felhők szine fölött.

Olykor jókedvü,

olykor rosszkedvü.

Ha jó kedve van, apró kavicsokat dobál maga körül, kéntömbökkel és rezgő fényhasábokkal balansziroz. Visszhangot szór az erdők árnyékai közé.

Nevet, nevet.

Dörgön, hangtalanul.

Ilyenkor néha leereszkedik a földre és meglátogatja ismerőseit. Így történt, hogy egy szeptemberi délután ezüst cérnahuzalokon az ablakomon beereszkedett. Földöntött egy szekrényt és méltóságteljes mozdulatokkal elterpeszkedett az asztalon. Elmondta, hogy első lépésemtől kezdve figyel és határozottan szimpatikus vagyok neki, bár nem mindenben ért velem egyet. Az elveim még hagyján. Egy kicsit szélsőségesek ugyan, de igazam van. Csak az eset evvel az utolsó lánnyal, ez nem tetszik neki. Nagy szamárság volt és egy csöppet sem méltó hozzám. Különösen a gyávaság, hogy nem mertem a dolog gerincét megfogni, gyakorlatban teljesen megcáfolta elméleteimet. (És ebben igaza van). A verseimet viszont szereti és nagyon tehetségesnek tart.

Sokáig beszélgettünk még az égi dolgokról, fényerdőkről és szeszélyes áramlatokról. Mély megvetéssel beszélt a Holdról, mint komolytalan és együgyü vetélytársról. Mikor a költőkre került szó, akik a Holdhoz vonyítják rímeiket, hangja vésztjóslón dörgött, úgyhogy egyetlen tükröm is megrepedt.

Távozása előtt megveregette a vállam, biztosított jóindulatáról és megkért, igazítsam meg a talpára szerelt acélkerekeket, mert este van és várják Amerikában. Szétnyitotta sugarait és hangos robbajjal föltépte a mennyezetet.

Ha jó kedve van nevet, nevet, lubickol a fényárban. Kavicsokkal és kéntömbökkel labdázik.

Ha rosszkedvű, kirobban a sugarak alól izgága természete. Behúzza vitorláit és mint egy ijesztő, szürke test lebeg fölöttünk. Megfojtja a városokat, kiissza a tengereket, letördeli a tehenek szarvát. Szurkot önt az asszonyok homlokára.

Tombol, üvölt, zokog.

Szétzilálja a temetőket, fölgyujtja a madárfészkeket, megpörköli a kutyák szőrét.

Dühös, kimért léptei alatt remeg az ég.

Dohog, kiássa az árkok alá bujt részegeket és magnetikus csápjaival fölszívja a fára akasztottakat. (Lásd a nemsokára sajtó alá kerülő „Hajóm, Házam, Asszonyom. Szerző: Z. Z.)

Zokog, durcás és nyilaival fölgyujtja a kertek harangjait. Meg kell még emlékezzek szintömlőjéről is, amivel alkonyatkor pirosra festi a horizontot.

Az út szimetrikus viszonyban kigyózik a Nap alatt. Tükrei vannak, amikben szétszórja annak sugarait. A Nap viszonzásul símára hengereli az utat, fölszikkasztja záportól megrongált részeit. Szeretik egymást és érthe-

tetlen nyelven duruzsolnak, miközben átölelve tartják egymást végtelen karjaikban.

Almafákat és forrásokat állítnak a céltalan vándoroknak s ha elfáradnak, aludni hagyják őket és vigyáznak batyujukra.

Testvérek. Tejtestvérek. Egy meghatározatlan anyának a szülöttei.

Mindketten egy cél érdekében élnek. Szeretik a léggömböket és a madarakat. Sohasem bújnak eresz alá, nem félnek a viharoktól. Tájékozódóképességük egyenest meglepő. Az embert nem bántják, habár kellő értékére szállítják le s így nem veszik túlságosan komolyan.

Kiépített életük van. Egymásközti viszonyuk maga a szintézis.

Zelkovits Zoltán

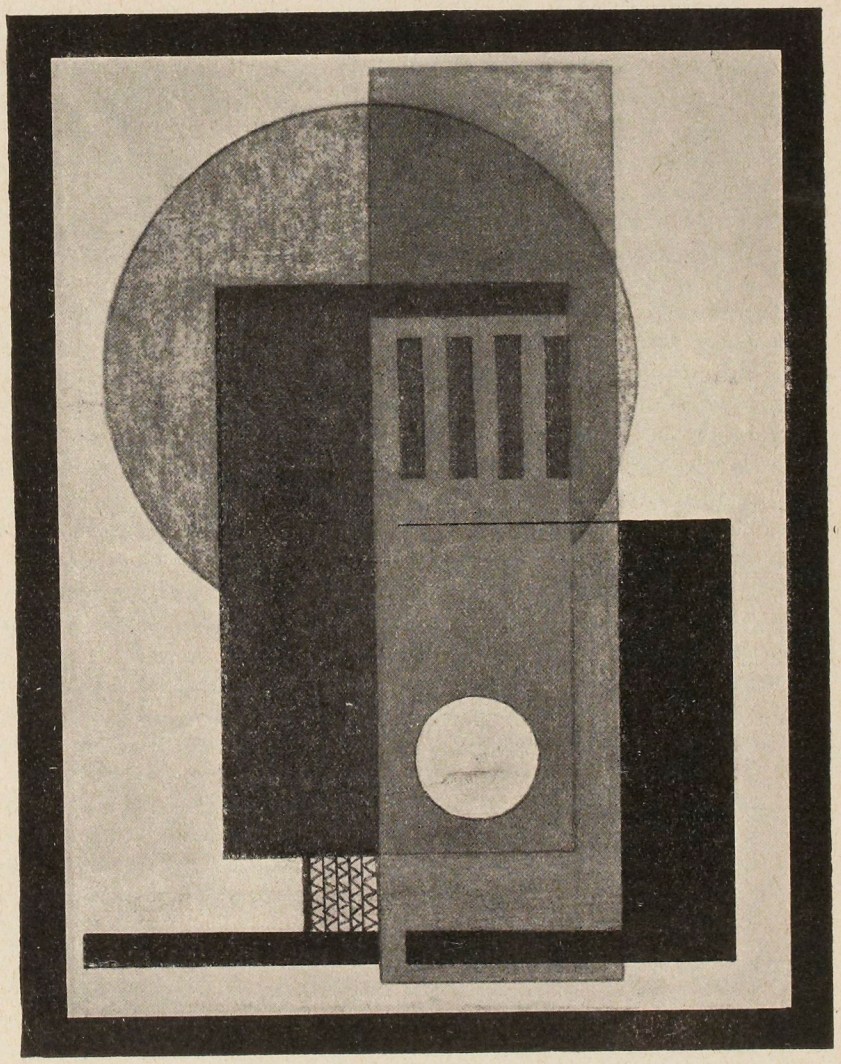

KASSÁK LAJOS

A KRITIKA KRIZISE

A kritika két szempontból emlékeztet a filozófia helyzetére és sorsára. Abban, hogy első feladata önön létjogosultságának általános érvényű beigazolása volna és abban, hogy ezt a mindenkitől elfogadott definiciót mindmáig nem sikerült megtalálnia.

A kritika ma is felváltva szerepel, majd mint a közvélemény tolmácsa, mint ideális olvasóközönség, hasonlóan a görög tragédia kórusához, mely az ideális nézőközönséget jelenti, majd mint diktátorra az ízlésnek, előreküldött őrszeme a művészettörténetnek, valamiképen a napi publicisztika előreküldött őrszeme a történelemnek. Az egyik felfogás értelmében a kritika külön, önálló irodalmi műfaj, a másik nézet szerint járulékos műfaja a művészetnek, jóllehet elválaszthatatlan tőle, mint a fénytől az árnyék.

Ahol az álláspontok ekkora különbözősége észlelhető, ott a tapasztalat szerint mindig arról van szó, hogy a keresett definició tulságos konkrétizálásra törekedett és nem vetette magát alá az általánosítás minden szintézisben bennerejlő kényszerének. A kritika definiciójának, ha általános akar lenni, arra a megállapításra kell szorítkoznia, hogy a kritika **alkalmazott esztétika**.

Evvel már van definiciónk, de nem tudjuk, mit kezdjünk vele. Némi jóhiszeműséggel magunkévá tehetjük azt az álláspontot, hogy esztétika csak egyetlen egy van, vagy hogy legalább is minden esztétikának van néhány közös s ennélfogva időbeli és ízlésbeli változásokhoz nem kötött tétele. Valójában ennek elfogadása is jókora adag jóhiszeműséget igényel, mert minden ismeretág — gondoljunk például a természettudomány és a teológia két szélsőségére — a legalább is tételei egyrészét megillető örökérvényűségnek ugyanevvel a pretenziójával lépett fel mindaddig, míg ki nem tűnt róla, hogy egészében és részleteiben egyaránt történelmi produktum és nem dicsekedhetik egyetlen igazsággal sem, mely több volna puszta evoluciós fázisnál. De ha, ijesztően indokolatlanul, hajlandók is volnánk az esztétika olyik tételének örökérvényt vindikálni, a kritikát evvel sem emelnénk ki az esetlegességek birodalmából, mert ez utóbbi nyilván épp oly kevéssé egyértelmü az esztétikával, mint annak állítólag örökérvényű részével. A kritika csak alkalmazása azoknak a törvényeknek, melyeket (több-kevesebb kritikával) az esztétikától átvesz.

Az alkalmazás pedig végtelen sokféleséget engedélyez, sőt ír elő.

Az elméleti vizsgálódás előtt ez a sokféleség mégis koronként két eshetőségre redukálható.

A kritika vagy konzervatív, vagy haladó. Akinek számára a művészet az emberi szellem dialektikus fejlődési folyamatának egyik hulláma, a kritikát sem értékelheti másként, mint a művészeti fejlődéssel való összefüggésében.

A kritika eszerint hajtóerő a szellem fejlődésében, amennyire annak fázisai a művészetben és irodalomban kifejeződésre jutnak. A kritika ezen a szakmaszerüleg specializált területen előbbre viszi a szellemet, vagy úgy, hogy kerékkötője akar lenni a továbbjutásnak, vagy úgy, hogy tudatosan, szolgálatába áll. Az evolucionista szemében e két attitüd között számbavehető különbség nincsen.

A kritika kríziséről, tehát nem lehetne szó, ha ez a krízis kimerülne abban, hogy a kritika ellenségesen vagy megértésére képtelenül áll szemben azokkal a jelenségekkel, melyek a haladó szellemnek művészetben és irodalomban való visszaverődését jelentik. Ha minden ilyen esetben krizisről beszélnénk, a kritika története nagyjából egyértelmű volna a kritika kríziseinek történetével. Mindenkor ritka és kivételes jelenség volt az olyan kritikus, aki például egy legáltalánosabb értelemben klasszikus kor szellemén

nevelődve, igazságot tudott volna szolgáltatni egy feltörekvő romanticizmusnak.

A kritika mai krízise sokkal általánosabb és mélyebben fekvő.

A kritika, akár mint kerékkötő, akár mint szekértoló, hiánytalanul eleget tett az evolucióval szembeni feladatának mindig, valahányszor egy markáns egyéniségnek vagy feltörekvő stílusnak kellett kivívni a megérdemelt megbecsülést, viszont teljes bizonyossággal kudarcot kell vallania ott, ahol egy új világszemlélet felértékeléséről van szó.

A magyarázat kézenfekvő. Minden modern kritikus — pedig másféle aligha volt, mert a kritika a legmodernebb „műfaj" — individualista kor gyermeke. A feudális szellem elgyöngülésével beállott történelmi stádium az individualizmus győzelméé és a kritikus ennek a kornak szülötte. Annakelőtte, a középkorban, csak kommentárok és ars poétikák léteztek; a kritika a polgárosulás gyümölcse. Nem tagadható, hogy a kritikus fölényes éleslátásával levonta származásának minden konzekvenciáját. Objektive és szubjektive individualista volt és az is maradt mindmáig. Az volt a kritikában, melyet a kiemelkedő egyének, a represantive manek hitelvére épitett s ezen túl — épugy mint a történelemírás a történelemben — csak a visszatekintő kutatásnál jutott el a stílusfejlődés alapjában materialisztikus, evoluciós jelentőségének primitív megsejtéséig és ugyancsak az volt saját személyére, mestersége keretein belül is, mikor létrehozta és propagálta a „kritikus, mint művész" ideálját.

A mai krízis annyiban a kritika válsága, amennyiben az egész individualista életformáé, melynek jegyében az előttünk járt generációk üdvözültek.

A művészet új formakeresés korát éli. Ennek bizonyítéka nem a keresés lendületében, a frázisok dörgő erejében keresendő, mert soha még új nemzedék nem érte be az örökül reámaradt világkép reviziótlan átvételével. Nem is a hitben, mert soha új még nem született másból, mint az újat akarás erejéből és az új forma megtalálhatásának hitéből, a koncepció és a nemzés e két komplementáris eleméből. A mai idők formakeresésének egyszerűen egy negatív, de annál kétségbevonhatatlanabb bizonyítéka van: hogy a régi formák felbomlottak és az új még nem állott elő.

De van egy másik, fontos megkülönböztető jegye a mai formakeresésnek. Aki az „izmus"-ok történetét csak a legtávolabbról is ismeri, tudja, hogy ezeknek a kétségtelen stílusoknak élettartama legfeljebb, ha egy-két esztendőre terjedt. Ebből pedig nem az következik, hogy nem voltak stílusok (egyenesen megfoghatatlan, miért lett volna például a mégis néhány évtizeden át életerőben tartott impresszionizmus inkább stílus, mint az oly rövid virágás után lehervadt expresszionizmus vagy a realizmus inkább, mint a futurizmus), de még az sem, hogy a fejlődés tempója meggyorsult — noha ez utóbbi állításban sok igazság lehet. Hanem az következik belőle, hogy az evolució tudattalan értelme ezeket a kísérleteket, noha önmagában semmi akadálya nem lett volna annak, hogy egyetemes stílusokká izmosodjanak, mint elégteleneket visszautasította és mind sürgetőbben követeli, hogy az új stílus egy mélyebb forrásból buggyanjon elő.

Az eddigi, kudarcot vallott formakereséseknek azonban egy közös vonásuk volt s hogy a fejlődés egyiküket sem volt hajlandó igazolni és recipiálni, annak oka csak e közös vonásukból hüvelyezhető ki. Minden „izmus" individualista stíluskeresés volt. Mindegyikük eldobta a sorban előtte járt kifejezési formákat, de nem feszítette szét azok közös keretét, az individualizmust.

A mai művészet tehát elsőbben is formakereső s mint ilyen, a kritikára nem ró egyebet annál a könnyen megoldható, mert eddigelé mindig teljesí-

tett feladatnál, hogy oppozició vagy támogatás formájában segítse őt az új stílus megtalálásában. De mindezen túl és felül a mai művészet formakeresése történelmi fordulópontot tükröztet.

A művészet nemcsak a régi formáktól, de azok közös keretétől is elszabadulni törekszik, mikor egyetemes érvényű stílust keres, melyet azonban az összes, példátlan energiával végigpróbált és kitapogatott individualista stíluslehetőségek között képtelen feltalálni. Az egyetemes érvényű forma egyben az individualizmustól elszakadott is kell, hogy legyen, vagyis az, amit ma — anélkül, hogy ezt az ideiglenes műszót definiáltuk volna — kollektívnek nevezünk.

Ezen a ponton azonban, a kollektív forma vajúdásának pillanatában, véglegesen és helyrehozhatatlanul csődöt mond a kritika.

Az egyéni különbségek a művészetből nyilván nem fognak kikapcsolódni, szerepük azonban lényegesen lefokozódik: a közös és kollektív kifejezési forma másodlagos fontosságú felgazdagitására szorítkozik. A kritikus azonban, aki egész fölépítettségénél és úgyszólván mesterségénél fogva individualista marad, kénytelen vagy elhallgatni, vagy a fődolog rovására a mellékesről beszélni.

Ma, mikor az új stílus még nem született meg s a régi formák automatikusan tovább élik azt az életet, mely a halottból hajat és körmöket serkent, a kritika válsága még nem lett mindenki előtt világossá, holott igazában tetőpontjára jutott. A művész, miközben öntudatlanul az új formát keresi, szándékán kívül uniformizálódik. Az új vers ellen mindenütt és minduntalan felhangzik a kifogás, hogy nem domborít ki egyéni sajátságokat, hogy indiszcernábilis és klisészerű. Igaz, hogy evolucionista szempontból ez a kifogás — dicséret. Ez azonban már vitatható kérdés, melynek eldöntése messze vezetne és elterelne a tárgytól. Bizonyos csak annyi, hogy a nevelésénél fogva individualista művész, aki az alkotás pillanatában kénytelen kikapcsolni az öntudat kontrólját és művében a szellemi evolució irányát juttatni megnyilatkozáshoz, tudattalanul segít elszabadúlni az individualizmustól. Ő, akiben az abszolutum dolgozik, többé-kevésbé azt alkotja, amit fejlődéstörténetileg alkotnia kell. A kritikus állandó értelmi kontrólja azonban nem tűr efféle kibicsaklást. Ő, aki tudatosan alkot, mesterségében is kénytelen az maradni, ami embervoltában: individualista.

Itt bontakozik ki előttünk egész nagyságában a kritika krízise. A művész, a fejlődés tudattalan hajtóerejétől taszítva, az evolució vonalába állítja magát; a kritikus, tudatosságából folyólag, konzervatív kénytelen maradni.

Igy a kritika számára e pillanatban nem adatott meg a választás két eshetőség közül. A kritika ma, ha szakmai különállását meg akarja őrizni, nem lehet haladó **vagy** konzervatív, hanem egyedül az utóbbi. A kritika ma szükségképpen **csak** negatív, az új forma minden részletekben való jelentkezési kisérletével szemben **csak** elutasító lehet

Ennek a negatív álláspontnak azonban akkor is bőségesen meg volna a magyarázata, ha nem volna az elmondottak értelmében abszolút szükségszerűség. Indokolná az a tény, hogy a kritikus **önvédelmi harcot folytat.**

Mert — erről is szólottunk már — az individualizmustól elfejlődött koroknak nincsen kritikája. A kész egyetemes és kollektív stílus az alkotó művészet és az ellenőrző kritika önkéntes szintézise, mely a kritikus **szakmai önállóságát** megszünteti. Hogy ez a művészeti fejlődés pillanatnyi stádiumában, mi módon fog végbemenni, épp oly előreláthatatlan, mint az új

forma maga. Bizonyos csak az az egy, hogy kollektív koroknak nincsen kritikája.

Ami pedig az átmenetet illeti, nagy kérdés marad, hogy várhatunk-e a kritikustól önmegtagadást. A legutóbbi két évtized művészete és kritikája erre a kérdésre eddig nemleges választ adott. A művészet avantgárdáját tudatosan támogató, mennyiségileg elenyésző kritika pedig különösképen — de mégis az itt elmondottak frappáns bizonyitékául — tisztára kommentár jellegével bír. Nem esztétikai tételeket alkalmaz, hanem az előtte fekvő műből vezet le esztétikai tételeket. Míg az ellenkezőről meg nem győződtünk, azt kell hinnünk, hogy ez az egyetlen kiút a kritika kríziséből, mely azonban magának a kritikának önfeladásán keresztül vezet — az új művészeti és életforma felé.

Gáspár Endre

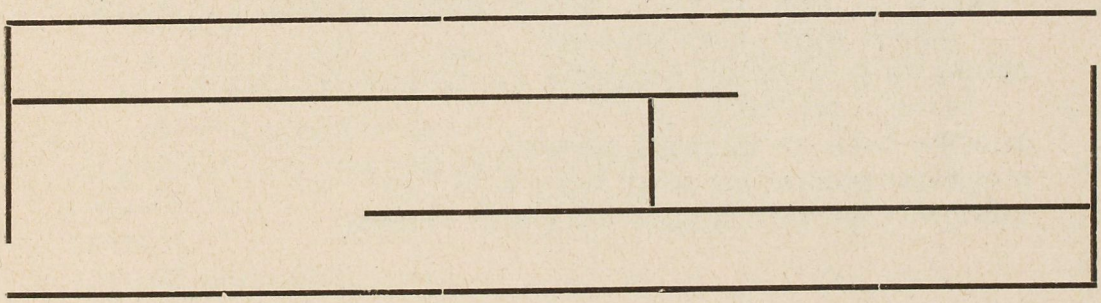

UJ LAKÓHÁZAK BUDÁN

A Horthy Miklós út és a Budafoki út közé ékelt bérkaszárnyák épitésze, Fischer József bebizonyította, hogy az átlagában rossz belterületi épitkezéseknél lehet jobbat is produkálni, ha az ember el tud hagyni néhány rossz sablónt s tud változtatni néhány rossz szokáson. Azáltal, hogy épületeit az ucca felé megnyitotta, elkerülte a sötét, zárt belső udvarokat s a levegőtlen nyomortanyák helyett világos lakásokat épitett. A kiugró épülettömbök közé ugy helyezte el a lépcsőházakat, hogy nem volt szüksége a ház belső békéjének átkára: a függőfolyósóra.

Budapesten nehéz tisztességes bérházakat épiteni. A mult századokbeli telekspekuláció és városrendezetlenség olyan formákra bontotta az esztelenül elhelyezett uccákban még megmaradó használható területet, hogy egyetlen megoldásnak a zárt belső-udvaros elrendezés látszik, amin felül még a városszépitészeti paragrafusokat, „a történelmi jellegű" homlokzatot is vállalnia kell a szerencsétlen épitésznek. Így keletkezett a számtalan: kivülről olasz reneszánsz, belülről gettó-féle egyveleg, amelyeken ma már a legradikálisabb városrendezés sem segíthet. Egyedül annyit tehet meg az épitész, hogy körültekintő óvatossággal használja ki az egyes telekadta lehetőségeket. Befelé nem jut levegőhöz, ellentétben Berlinnel, ahol a párhuzamos uccák távolabb állnak egymáshoz, mint nálunk. Kifelé kell tehát a ház udvarát megnyitnia. Ilyen próbákat csináltak már régebben is. De a fent emlitett példa az első, amely célba talált. Fischer épitész abban a szerencsés helyzetben volt, hogy egy egész kisebb uccasort épithetett meg; meg voltak neki a sorozatos épités előnyei. Nem tudta őket ugyan teljesen kihasználni, mert a Hadikkaszárnya felé nyiló öt tömbben meghatározott alaprajzi elrendezéseket kivántak tőle, amiből aztán következetlenségek származtak, ezek azonban inkább csak formai szempontból bántják szemünket. Dícséretreméltó az a nyilvánvalóan tudatos törekvése, hogy az épületeket díszitő-formák nélkül próbálta alakítani. Ornamensek nélkül, tisztán plasztikai erejével és őszinte ritmusával, szerencsés kezdete ez az uccarészlet Budapesten a céltudatos konstruktív épitészetnek.

árkas épitész

KASSÁK LAJOS VERSEIBŐL

66

Egy kéz jeleket ír a falra a tárgytalan nyugtalanság üzeneteit
hol vagyok én hogy nem látlak téged csillagvándorlás
emlékezetemben világítanak lépteid
s az eső csak hull hull az ordító városok fölött
guruló érckocsik mikben hozzám hasonló emberek élnek
nem idegen nekem a harc s a bajtársak szeretete
lendületeim fonalán legyőzöttek és feldicsőültek ragyognak
mégis ő az akit keresek fogaim között széttörik a kiáltás hullámok amik körülvesznek
menni vagy maradni kérdezik és senki nem találja meg a feleletet
minden csak te miattad történik
meghatározhatatlan pont vagy a tájban
kibontott zászlók hívják közelebb életem.

67

Valaki szíven szúrta a lányt az erdőben fiatal volt kötény és jegygyűrü nélkül indult el hazulról
a nyirkos mezőben fekszik látni hogy játék az egész
sárga viaszból van akár az angyalok
én föl alá mozgok a szobában hogy ne halljam az éjszaka fájdalmát ahogy a falakhoz csapódik
kérdezni szeretnék valamit de itt hiuság minden
jól van ez így hogy én találtam meg a kést és nem a gyermek aki megölhetné magát vele
érzem hogy égett hangja van és kegyetlenül nehéz
az emlékezés kötelein csüngök
alattam van az aranyszegélyü torony és az erdő ahol a gyilkos nyomai páráznak
hét mértföldre van innen a kedvesem
rossz ujsághírt olvastam
nem tudom hol lakik az orvos aki délelőttre magához rendelt
megsímitom a halat amint a márvány asztalon fekszik
hideg és tüskékkel behintett.

68

Szemed sugarán forognak napjaim
nevetsz és felemelsz a magasságba kék sómezőkön vándorolok
kenyérfák és a csukott ajtók kilincsei szivemben
ó szánalmam örvénye s te kiválasztott lény Alaszka pecérei közül
kristályaim fénytöréseiben őrizlek
távol vagyok tőled
tollaimról lepereg a víz sirás ez hogy nyájaim elhullanak a
    tisztátalanság környékein
törvény ez az időre és térre
ime jegyzetek a tűzkatasztrófákról és a zuguccák nőcsábá-
    szairól
ime a külömbségtevés hogy elvittem a gyermek álmát
ifjuságod rózsaleveleit miket a fekete bajszu hentesnek
    akartál ajándékozni
megfoghatatlan vagyok hináraidban
hajnalhinta
asszony
ellened mondom
kenyér
kalapács.

SONNABEND - PROCESSION

Wir waren 400 Seemeilen von Huella entfernt, als man entdeckte daß ich nicht der Seidenweber bin, nach dem man wochenlang gejagt hatte. Schuld an Allem trug das Kind, das man am Strande der schwarzen Bucht aufgelesen hatte und vor dessen Augen sich die Dinge nun erschlossen. Die Mannschaft ahnte noch nichts, der Meeresduft hatte sie längst zu aufgeblähten Tieren geweitet.

Ich stehe am Deck, während wir mit warmen Winde südwärts segeln.

— Du, dich habe ich das erste Mal im Cirkus gesehen, rief das Kind, als es mir von ungefähr in den Weg gelaufen kam Laß sehen, du hast zwei Herzen auf dem rechten Arm!

Es dürfte mich auf dem Markte von Huella gesehen haben, wo ich Hutschenschleuderer war. Der Koch, der neben uns einen Walfisch bearbeitete, wieherte sinnlos vor sich hin. Dann legte er ruhig das schmalztriefende Messer zwischen seine Zähne, nahm es wieder heraus und schleuderte es von weiten in die Küchentür. Ich weiß nicht, ob er mich damit erschrecken wollte, jedenfalls traten ihm die Augen weit aus dem häßlichen roten Kopfe heraus und begannen meine Haut zu verbrennen.

— Was? — sagte er.

Ich ging zur Tür, zog das Messer heraus, stellte mich vor den Koch und schlug es noch tiefer ins Brett.

— Dem Stärkeren wird alles verziehen — antwortete ich.

Der Koch spuckte zwischen seinen Zähnen nach mir. Zog das Messer wieder heraus und warf es über seinen Kopf ins Meer.

Laut Hausgesetz ist dies Zeichen des Todes.

Der Kapitän rief das gesammte Schiffspersonal auf's Deck. Was wird nun geschehen? Nur das Kind hielt sich fern.

— Rührt diesen Menschen nicht an — schrie es. — Rührt ihn nicht an, ich sah ihn im Cirkus, als er ein glühendes Schwert aus der Kehle zog. Es verbarg sein Gesicht in beide Hände, man sah es bitterlich weinen. Zwischen seinen Fingern rollten die schwarzen Tränen hervor.

Der Kapitän deklamierte mit heiserer Stimme: Wenn du nicht der Seidenweber bist, so bedeutet das, daß du uns um 2000 Dollar geprellt hast. Soviel hätten wir für dich in Burli in der neuen Fabrik bekommen. 2000 Dollar langen einem Seebären meines Schlages für ein ganzes Jahr. Somit hast du uns unseren Unterhalt geraubt; dafür nehmen wir dir das Leben.

Ich wußte, daß es keinen Ausweg gab, dennoch konnte ich nicht an mich halten, auf seine schwungvolle Rede mit ein paar kurzen Worten zu antworten:

— Geehrte Damen und Herren! Gestatten Sie mir, dass ich ihr Recht, bestreite, mich den Sohn Theodor Pilgroths, den einfachen Hutschenschleuderer von Huella kurzerhand in den Tod zu befördern. Schließlich wissen Sie selbst, daß wir hier nicht im Wald sind. Hier über den blauen Gewässern . . .

— Hurra! — brüllte die Mannschaft — hurra!

— Hier über den blauen Gewässern . . .

— Hurra! Hurra! Hurra!

— Hier über den blauen Gewässern . . .

— Schlagt den Hund nieder — heulte der Kapitän. — Er will auch jetzt noch lügen.

— Eigentlich stände es mir zu, zufolge Ihres Irrtums Forderungen an Sie zu stellen!

— Ein unglücklicher Vater spricht zu ihnen, der seiner Familie entrissen wurde. Hier über den blauen Gewässern . . .

Wie die Wölfe fielen sie über mich her. Einige schleppten Säcke herbei, andere machten sich daran, Stricke aus den Tauen zu zupfen. Ein roter Vogel ließ sich aufs Wasser nieder und sang zweistimmig. Vielleicht war es das Kind, denn es war aus dem Mastkorbe verschwunden. Ich suchte den Stern, der mich zu Gott führen sollte, aber nur ein Eisenhund stand vor dem Schlunde der Höhle. Das wird es auch tun, dachte ich.

Der Koch trug sich zur Arbeit an. Er meldete, daß er mich für eine Portion Tabak und ein Paar Strümpfen mit ein paar Pfiffen erledigen werde.

Ich lachte glücklich in mich hinein, wohlwissend daß das Messer irgendwo weit am Meeresgrunde schwamm. Das schien man ganz vergessen zu haben. Und auch die Höhle bemerkte niemand, obgleich sie dem Schiffe immer näher glitt. Ich spähte nach dem roten Vogel, er stand mit langen Schilfbeinen auf der Wasserfläche und sang ohne Unterbrechung. Das Meer beilte, wie angeekelt, schäumte und zuweilen liefen die Wellen aufs Schiff, um uns anzuspucken.

— Wir bekommen Sturm — murmelte der Kapitän — der Teufel soll alle Seidenweber zerstampfen!

Nur der Koch blieb bei mir. Halbnackt, wie er war, schliff er das Messer am Eisenbeschlag des Mastes, ein noch grösseres Messer als das Erste.

Schon gut, Bruder, dachte ich, Hauptsache daß das Messer aus Butter ist. Er, mit seinem roten Kopfe, ahnte freilich nichts davon. Er kreiste und kreiste um mich herum und betupfte mich hie und da mit seinem Fingern, um zu sehen, ob ich für seine Arbeit weich genug sei.

Verrückt sollst du werden, Bruder, dachte ich und hätte mich jetzt einer angeschaut, würde er gleich die zwei Sterne bemerkt haben, die aus meinen Augen aufbrachen. Es war nun Zeit, etwas zu beginnen. Die Höhle war dem Schnabel des Schiffes schon ganz nahe und ich entschloß mich einzutreten. Den Eisenhund werde ich mitnehmen und auch das Tau wird für etwas gut sein.

Wenn ich nur wüßte, wo mein Freund ist, dem ich den Schluss der Geschichte anvertraut habe.

Die Schiffe bergen Schmugglerladung und gleiten glücklich unter den Flügeln der Nacht. Das ist auch kein schlechterer Beruf als ein anderer. Nur darf man nicht über den eigenen Schatten stolpern.

Schliesslich spähte der rote Vogel gleichfalls nach mir.

Aber was bedeutete mir das!

Abends trank ich wieder gezuckerten Rum und spielte mit falschen Karten im Bordell zu Huella.

Ludwig Kassák

Egy borbélytól a következő fájdalmas levelet kaptuk, (mely néhány érdekes új adatot szolgáltat az Ady-kutatás számára.)

Igen tisztelt Uram! Engedje meg, hogy ugyis mint rendszerető ember, (a rendszeretet benső nyugalomra vall, de néha az ellenkezőjére is, ezek a pszichologia zsákuccái) szóval, hogy ugyis mint rendszerető ember, ugyis mint jó magyar honpolgár tiltakozzam a Le Temps f. hó 18-iki számában „Détails sur la vie intime de Amédée André Ady" cimü cikk több valótlan állitása ellen. Nem áll, hogy Amédée André Ady a cikkben említett Tölgyfa-uccai borbélynál szokott volt borotválkozni, nem áll, hogy a jelzett fodrász ugynevezett törzsborbélya volt M. Adynak, nem felel meg a valóságnak, hogy Amédée André Ady, mint hajdan Molière, a fodrászi műteremben, de kiváltképen a Tölgyfa-uccai műteremben figyelte meg az életet. Igen tisztelt Uram, én a kérdéses szaktársat nem ismerem, saját üzletemet több kerületnyi távolság választja el a Tölgyfa-uccától, kenyéririgység vádjával nem illethetnek, én tárgyilagosan megállapíthatom: M. Ady nem borotválkozott a Tölgyfa-uccában. A Tölgyfa-ucca félóránvira van M. Ady volt lakásától. Nem vagyok híve a racionális logikának, hisz magam is, akinek üzlete nem feküdt közvetlenül a mester útvonalán, gyakran részesültem abban a szerencsében, hogy látogatásával megtisztelt, de állítom, hogy M. Ady nem ment a Tölgyfa-uccába **borotválkozni**. De kedves francia cikkíró Uram, parait que vous vous foutez du monde, M. Ady nem borotválkozott, életében sem borotválkozott, M. Ady körszakállt viselt s ha igaz is, hogy erről életében csak legközelebbi s legmeghittebb barátai tudtak, ma, majdnem 10 évvel halála után türhetetlen, hogy ujságba iró ember ennyire tájékozatlan legyen s ilyen felelőtlenül tévessze meg a közvéleményt.

Magyarországot ilyen s ehez hasonló hamis hírekkel diszkreditálják a külföldön.

Nem kérem jelen soraim közlésére, mert nem szeretném, ha önreklámmal vádolnának.

Teljes tisztelettel

—.—

Az események kauzalitása kiszámíthatatlan.

d. t.

PALUCCA

(Új tánc)

A táncot szemünkkel érzékeljük. Leírások a táncról csak megközelítő képet adhatnak. De megkísérlem néhány példának szavakba való átültetését. A példák anyaga a Palucca-csoportnak december 5-én a drezdai állami színházban lefolyt matinéjából való.

Ezt a színpadot táncra alkalmassá az tette, hogy le tudtak mondani színpadi lehetőségeiről: teljes mélyében és hosszában kiürítették. Szürkés színek és üresség.

Zene. Induló, menetelő tempóban. A tér megtisztul: egy szürke csoport precizül körüllépi a teret; tapogatódzva meghódítja háromdimenzióját.

Expanzív, lenyügöző gesztusok feloldják a testeket a térben, egyelőre még feszültség nélkül

Végül: a feszültség megszületik. Magyar ritmusú zene, motorikus akkordokkal. Palucca megadja a főmotivumot: egy erőteljesen kiugró mozdulatot. Feszültséggel telten előretör. Az erő viharosan belenyúl a térbe, egyre újabb irányokba, egyre újuló szenvedéllyel.

Hasonlat: emberentúli erők harca Buonarotti alakjaiban: a test mintha magábafogadná a dinamizmust, mintha kiszolgáltatná magát neki. Féktelen feszültségű mozdulatokat formál, nincs — még tökéletes — gesztusa se, fenséges bábunak látszik, melyet a túlvilágról mozgatnak, a legszélsőbb fizikai határokig pontosan működik.

Más példa: Dobtánc.

Vörös.

A zene csak lazán kötődik a tánchoz, csak hallható együttrezgés. Itt feloldhatlan optikai-akusztikai egységgé fejlődött. Menetelő ritmus, mely a vér lüktetésévé válik. Emelkedik, önmagát duplázza. Düh. Extázis. Felfokozott kifejezés. Önmagunk vídám elengedése, messze minden fülledt exotikumtól.

S Palucca legnagyobb értéke: a lendület. Feszültség és erő, mit nem hajít kifelé, de tudatosan felfog s leigáz. Játszva lenyügözött technika. Erőteljes ritmusok dallamos kötöttségben.

A szín is kifejezetten együttleng a tánccal. Palucca minden táncnak felfedezi a színét, aranysárgán fénylőt, ezüstösen hatalmasat, vöröset a dobhoz, kék menetelőt. Piros-kék mozdulat a lendületben. Szereti az egyszerü töretlen színeket melyek megfelelnek tánca örömteljességének. A szürkét is szereti, ellentétben a fojtott örömtelen színekkel.

Művészetének döntő törvényei, melyek itt is kiütköznek: a világosság, a tisztaság, a külső forma rendje. Technikája a legmagasabb fokon áll. A lendületben a részlet mozgása is preciz. A pillanatfelvétel matematikailag pontos vonalvezetést mutat.

Egy csoport megsokszorosítja a mozgást, eljátsza ennek skáláját: mindig áttekinthető szerkezet marad.

A formák tisztasága megadja az új tánc irányát: nem érzelmek illusztrációja, nem irodalmi ábrázolás. Palucca számára a tánc komoly játék, magánéletének is nélkülözhetetlen tartalma. **Öncéllá vált, a céloktól megszabadított életerő közvetlen formábaállása.**

Sebők István

ELVÁNDORLÁS

I.

Mikor elindultam,
a dolgok mögöttem mély gödörbe hullottak.
Hajnal volt.
Az erdőben a vakember harmónikáján szelet és fájdalmat panaszkodott.

II.

Akkor
a városba mentem.
Dél volt,
mikor az elitéltet elvezették.
A piacon már sokan összegyűltek.
Az elitélt akkor utoljára körülnézett és megáldotta az életet.
Magasság gyertyakört gyujtott föléje, dicsőséges zene szárnyalt, halhatatlan madarak szálltak egy megváltozhatatlan törvény fölött. Egy halott csillag föltámadt, tisztán lehetett hallani a zenét, amit különben a hegyek is tudnak.
Azután megtörtént.
A kivégzettnek kék szeme volt, szája mellett most fáradt ránc görbült lefelé.

III.

A lány
kitekintett az ablakon.
Megszületendő kisfiam ugrándozott a fejemben, zsebében arany napok és ezüst holdak csörögtek.
A lány becsukta az ablakot.
Az ugrándozó fiu elesett és megütötte magát. Most sír és zsebéből szétgurultak a holdak és napok. Most sír.

Sohasem fog megszületni.

IV.

Estefelé.
A szegény emberek felgöngyölítették kiteregetett életüket. Többen vastag ecsettel feketére festették a kéményeket. Némelyek függélyes füstoszlopokban a holdig szálltak. Gyerekek piros kakast rikoltottak. A dolgok megfordultak egy láthatatlan tengely körül. Gyilkosság. Elgázolás. Az uccai árusok reggel óta kiabálták a szegénységüket 3000 koronáért darabját.
Akkor megálltam az emelvényen.
Megint hangsúlyozom bár ez nem tartozik a dologra: Nem vagyok azonos a kútbaesett szakállas prófétával és nem hagyom magam keresztbe lenyelni.
Mégsem beszéltem az emberekhez.
A fölrobbant munkások lábai egyedül sétáltak törzs nélkül, de egy különben épségben maradt a fejét a hóna alatt hozta.

V.

Kiléptem a kapun,

és letöröltem homlokomról a várost.

Igaza volt a Tanítómesternek: mégis csak inkább kenyérből vagyunk, mintsem kalácsból. Hagyjátok békén a dohányos embereket. Némelyikük naponta harmincszor is átpártol az irreálizmushoz. Inkább sírjatok mert ime nagyon eltávolodtam tőletek és senki sem mer utánaugrani.

VI.

Az üvegtrambulin elrepedt.

VII.

Egyedül vándorolok.

KOVÁCS GYÖRGY

UJ ÉPÜLETEK A BERLINI TÉREN

A háború befejezése óta három új építészeti objektum csinálódott Budapest e legforgalmasabb terén. Két üzletház-irodaház, egy reklám-pavilón. Mindhárom a kereskedelmi élet céljait szolgálja. Rendeltetésének az igénytelenség nivóján sem felel meg egyik sem.

1. A Nyugati p. u. telkén négy oldalról szabadon álló, semerre sem korlátozott épülettömböt emeltek. Felületes megtekintésnél is szembetűnik mindjárt az alaprajzi hiba: szűk, szellőzetlen és sötét folyósó közvetiti a közlekedést, a két traktusban elhelyezkedő apró emeleti iroda-helyiségek közt. Ablaka nincs e folyosónak. S ez a hiba megismétlődik emeletenként. A helyes megoldás ez lett volna: megosztatlan belsőség, melyet csak az olcsóbb födém-szerkezet miatt szel kettőbe középen a karcsu vasbeton-pillérek sora. Munka után jól szellőző átellenes ablaksor. Tehát szerkezetileg kettős traktus, de egységes, tágas, épületnyi széles tér. Az épület hosszában 3—4 lépcsőház, honnan az egyes irodacsoportok előterébe lépünk, minden sok köbmétert, sok pénzt emésztő folyosó nélkül.

Amilyen az alaprajz, olyan a homlokzat. Nyers tégla szegélyü pilaszter-architektura ugyanilyen ívekkel. Ez az építőkocka-pillérsor azonban semmit nem tart, lógnak közeiben az ablakok s a vasbeton-tartók és konzolok szégyenkezve, maguk-tagadva mégis megmutatkoznak. Pedig a tervező el akarta tagadni a vasbetont, talán, hogy a sok évtizedes Nyugatival „harmonizáljon" az épület. Hibrid, elaprózott, tetszetős gics lett így a homlokzat. — Mi kellett volna? Tiszta, szabadon fejlődő, monumentális kubuszok, mik a fent vázolt alaprajzot adják kifelé, amik nem terrakottából ragasztott dekorációt hordanak magukon, hanem jól használható, higiénikus **teret** magukban.

2. A félkör alaprajzú banképület, a körút 1890-es architektúráját folytatja. Rázsugorítja annak arányait alacsony emeleteire, siralmasan nagyképüsködve kicsiben tympanont antik templomról, párkányokat reneszánsz palotákról. A terrakotta zsivajával a környezethez akar illeszkedni, de ezt sem éri el; ez megállító monumentalitással próbálkozik, de lehangoló szürkeségével és rég kiélt „stílusával" elvész a sívár körút végén.

Mert ebben az épületben a körút végződik, holott a Berlini-térnek kellene vele kezdődnie. Sem a tervező, sem a Közmunka-Tanács nem vették észre, hogy a telek fekvése, görbéje, de főleg a hely city-jellege miatt a tér súlypontját kell itt hangsúlyozni. Több nagy út összefutásában széles környék fókusza ez a hely. — Messzire ellátszó, monumentális, keskeny, magas, pajzsszerü homlokzat tüzze ki oda szigorú, póznás függőlegesekkel az üzleti lüktetés súlypontját!

3. A reklám-pavilón tervezője egyáltalán nem ismerte a „mű" célját, jelentőségét. Ó-német városkák parányi terére épü t habrolló-árusító bódé lett belőle. Rokokós működő diszek fenn, az elmaradhatatlan váza, bedíszített felületek lopják el a helyet a reklámtól. Gazdaságos és hatásos, figyelmet oda-vonzó üzleti demonstráció legyen az ilyencélu objektum, ne pedig hangulatos műtörténeti tákolmány. Ez az építmény „szép" akar lenni azzal, hogy rég elmult érzések és praktikumok által kitermelt (s azóta kimúlt) stílust szed szervetlenül magára. Holott semmi dekoráció nem kell. Megfelelően elhelyezett nagy síkok, jól beállított felületek adjanak helyet az erős, színes felírásoknak és ábráknak. Kiáltson ránk száz felkiáltó jel onnan a tér forgatagában!

Forgó Pál

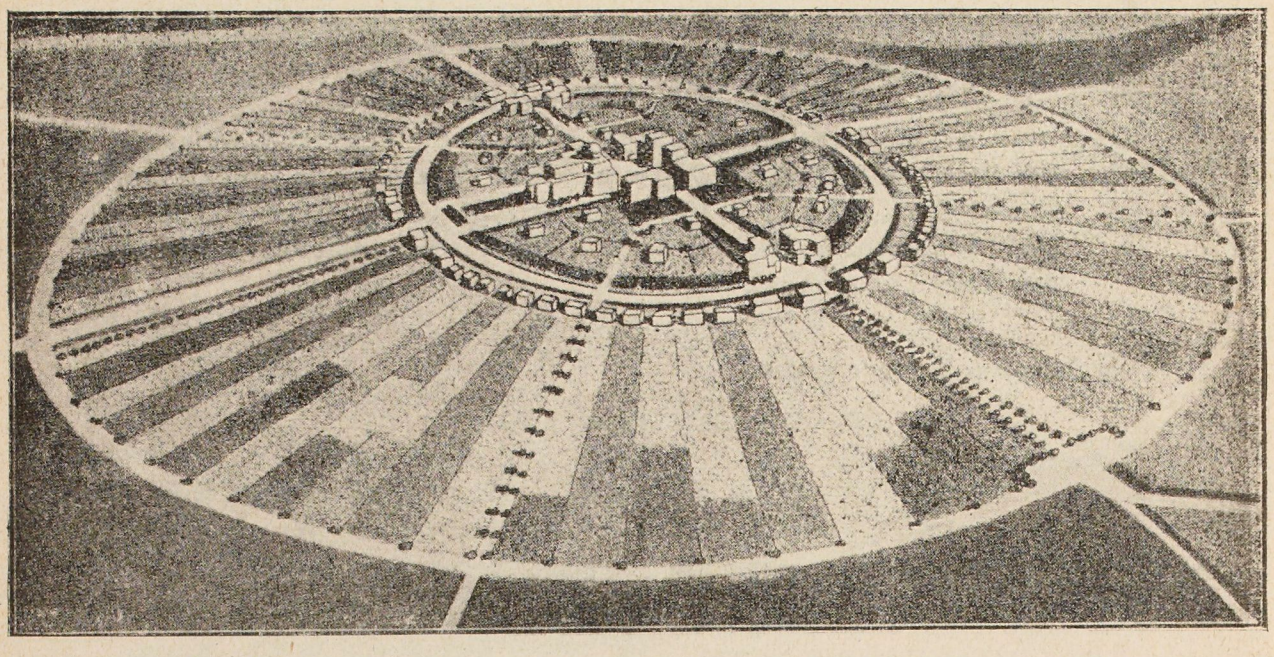

Nahalal — a modern kőrfalu tipusa

Emberépítés—országépítés

(Jeruzsálem)

Erecz Jiszráélben — Palesztinában — új, pompás emberi közösség épül, melynek törvénye: építhet anélkül, hogy rombolnia kellene.

Akik ezt az építést megkezdették, kiszakitották magukat Európa testéből, lelkéből. Egyszerű sátor, ásó, kapa, csákány: ez volt minden külső felkészültségük. Lelkükbe kétezer éves ahasvéri sors átka sujtott: nem találták meg helyüket a civilizációnak abban a fejlettségében, a kultúrának abban a kivirágzásában, amely sohase szűnt meg, hogy fajtájukban és vallásukban meg ne különböztesse őket.

Zsidók voltak — emberek akartak lenni.

*

Palesztinában új emberi közösség épül, melynek egysége: **ember.** E szó szentté lesz, törvénnyé, céllá. Az élet legnagyobb, egyedüli értékévé, melyet az együttélés semmi formája nem veszejthet el, alá nem tiporhat, el nem színteleníthet, de hatványozza minden emberi érték értékével. **Emberrel hatványozott ember:** ez ennek az új közösségnek matematikai formája.

*

A „bevett" vallások mitológiája az első embert a paradicsom kellős közepére helyezi, de megfosztja a felismerés erejétől. Az az új mitósz, melynek bölcsője megint csak Palesztina, sziklák kopárságának meddő életébe, mocsarak halálos posványának közepébe helyezi az új Adámot, azt az új embertípust, melynek egyedüli eszköze, útravalója új útján: a felismerés. És itt a felismerés egyet jelent a magáraismeréssel.

Az új ember harccal kezdi az életet: harccal a természet ellen. Legyőzni a természet mostohaságát, lecsapolni a mocsarat, termővé tenni a sziklát — ez az első feladat, amellyel új útján meg kell birkóznia. És e

roppant harcban, e halálos küzdelemben felismeri a feladat világító szimbólumát és élete törvényévé teszi. Csak akkor tud megharcolni mocsárral, sziklával, **ha előbb saját magában minden mocsarat lecsapolt, minden terméketlen sziklát termővé, akaróvá tett.**

Ennek felismerése teremtette ki azt az új közösséget, mely most Palesztinát nem csupán a zsidókérdés — ez a régi társadalmi rend problémája — vélt és vallott megoldásává tette, de olyan általános **emberi** problémává, amely már a jövő társadalmi életének kulcsa, első megvalósítója.

*

Palesztina jelentősége az, hogy ott egymásra talált embercsoportok olyan életformát választhatnak maguknak, amilyet maguk akarnak, anélkül, hogy bármiféle társadalmi tradició, törvényre emelt szokás, erkölccsé emelt erkölcstelenség kötelezné, vagy akár befolyásolná őket. Ebből azonban az is következik, hogy olyanok is vannak, akik a maguk régi életét plántálták át. (Ezek nem érdekelnek bennünket. Ezek csak helyet változtattak, de magukkal cipelték ócska, mindig vándorlásra kész batyujukban a régi életük cókmókját). E roppant szabadság jellemzője nem az, hogy egy új társadalmi életforma szabad lehetőségét adja Palesztina, de az a szabadság, amely a régihez való ragaszkodás módját se veszi el. Mindenki a maga útját járja, s csak a **belső akarat,** de sohase a **külső kényszerítő erő** az, amely formába parancsolja bárki életét. Ez a rombolás nélküli építés.

*

Mi azok útjához szegődünk, akik szakítani tudtak. A multtal és régi magukkal. Akik a mocsarakkal szállottak harcba és akik a kősziklákkal verekedtek. Soha ember még így nem harcolt a természet **ellen** s soha így még nem harcolt a **természetért.** Mert nemcsak az **embert** kellett visszaadni az emberiségnek, de jóvá kellett tenni azt a bűnt is, mit az ember a természet ellen elkövetett. **Emberi** bűn tette mocsárrá, mi régen dús Kanaán volt, emberi kéz irtotta a földet-kötő erdőket, hogy az irtásból végül sziklarengeteg legyen.

Fontos, nagyon fontos tényezőnek tartom ezt a külső harcot a természet mostohasága ellen. Mert ez szükségszerűen felismertette azokban, akik még Európában csak **önmagukkal** intézték el az új élet keresésének kérdését, hogy csak akkor tudják legyőzni a mocsarat és a sziklát, ha egymás mellé állanak, ha közösségbe tömörülnek, ha egyéni törekvéseiket kollektíve juttatják kifejezésre.

Így a természettel való harc volt az a döntő tényező, amely azt az új kollektivitást megteremtette, mely a **„chaluc"**-okat (úttörő) **„kvucá"**-kban (csoport-közösség) tömörítette. És mert a természettel való harc lelki célok megteremtésének eszköze volt, végtelenbe lendült a harcos akarat: nem elégedett meg mocsárral, sziklával, de harcba állott önmagával is, mi **benne** volt mocsár, mi **benne** szikla volt. E nehéz, keserű birkózás győztese az a kollektív életforma lett, amely nem áldozta fel az embert, az individualitást, hanem — a matematikai formát idézem — embert-emberrel hatványozott.

*

A palesztinai kolóniák igen tekintélyes része ebben a termelési, ebben a társadalmi formában él. A „kvuca"-rendszer azonban nemcsak a kolóniák életrendjében érvényesül, de az ipari termelésben is, amennyiben városi kvucák is vannak. Sőt a fejlődésnek egy új, beláthatatlan jelentőségű ígérete az, amely úgy a mezőgazdasági, mint az ipari kvucákat egy új, munkahelyhez és a munka természetéhez nem kötött kollektivitásban egyesíti: a

gdud haavodában, a munka hadseregében. Ez az első, már sikerült kísérlet, amely a falut a várossal egyesíti.

A kvuca alaptörvénye az, hogy senkit sem hív, senkit sem köt. Bárki bármikor beléphet és bármikor otthagyhatja. A kvucában teljes az egyenlőség, **tekintet nélkül arra, hogy ki milyen mértékben veszi ki a részét a közös termelésből!**

*

Ezen fordul meg ez a méreteiben hatalmas, elgondolásában mély életkísérlet. Ha a közösség egyforma igényekkel jogosult tagja mindegyik, **anélkül, hogy a munkából egyformán venné ki a részét** — vallja a régi mentalitás — ez szükségszerűen megöli azt a motorikus erőt, amit **egyéni kezdeményezésnek,** egyéni érvényesülni akarásnak nevez a mai társadalom. És rögtön azonosítja is a fogalmakat: az egyéni kezdeményezést az individualitással, az érvényesülni akarást a produktivitás, az alkotás lázával.

És levonja a következtetést: **nincs** szüksége a **harcra,** tehát nincs szüksége az **egyéni** érvényesülésre: nincs szüksége az **érvényesülésre,** nincs miért különösebben **produkáljon!** A végső konzekvenciák levonásával pedig: a kvuca kollektivitása megöli az individualizmust, mert szükségtelenné teszi! (Franz Oppenheimer, ki különben a szövetkezeti termelés apostola, most megtett Palesztina-útjának eredményében azt követeli, hogy a **kvucákban is** a közösségi javakban való osztozás mértéke a munkában való rész aránya legyen!)

Nem a mi feladatunk annak megállapítása, hogy a mai társadalmi rend az individualizmust csak a magasabb osztályok értékévé teszi s a munkásrétegeken belül az egyéniség értékét csak a karaj kenyér nagyságában tudja lemérni. De a korábbi megállapítás cáfolására meg kell közelítenünk annak az individualitásnak fogalmát, amelyet következetesen a kollektív gondolat ellentétéül állítanak be. A kollektív gondolat nem ellentéte az individualizmusnak. Ha a két fogalom ellentétbe kerül egymással, akkor vagy az egyik hibás, (diktatura) vagy a másik (az individualitásnak közösségek fölé emelése). Palesztina uj közösségének lelki törvénye: az individuális törekvések olyan egypontba fogása, amelyben a kollektív akarat, paradox-szal élve: **már a kollektivitás individualitása nyilatkozik meg.**

Ez az a nagyszerű **új** ember, vagy ha úgy tetszik: **ember,** akinél az egyéni kezdeményezés célja a hozzátartozó kollektivitás előmozdítása; produktivitásának motorja, a kollektív akarat érvényesítése. S imponáló jelenség, hogy a kollektív érvényesülésre, a kollektív akarat kifejezésére való törekvés **felfokozza** az individuális erőket, amelynek középpontja nem a különben egyhelyben forgó **én,** hanem a kvuca és végső fokon **az egész világ, az egész emberiség!**

A lencsék csodálatos kettős törvényének érvényesülése ez: fókusza összegyüjti az individuális akarás fénysugarát. Ahol a pontok összetalálkoznak, ott roppant energiák izzanak. De a lencse tulajdonsága, hogy az egybefogott sugárnyalábot **szét is szórja.** Így szórja szét a palesztinai kvuca gondolata s teszi az általános emberi haladás tényezőivé azokat az értékeket, melyeket a kollektív gondolat formájába sűrít össze azok individuális akarata, akik ezt életformájuknak választották. Nem azért, hogy ezzel **felolvadjanak,** vagy **megsemmisüljenek,** de hogy a közösségben megerősödjék, megsokszorozódjék a különben másutt elszigetelt, magára hagyott s talán kallódásra ítélt individuális akarat, individuális alkotó erő.

*

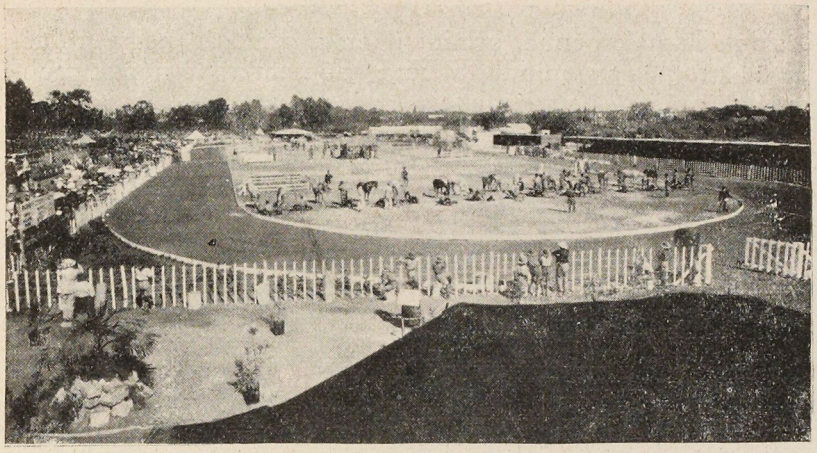

Mezőgazdasági vásárbiróság Tel Avivban

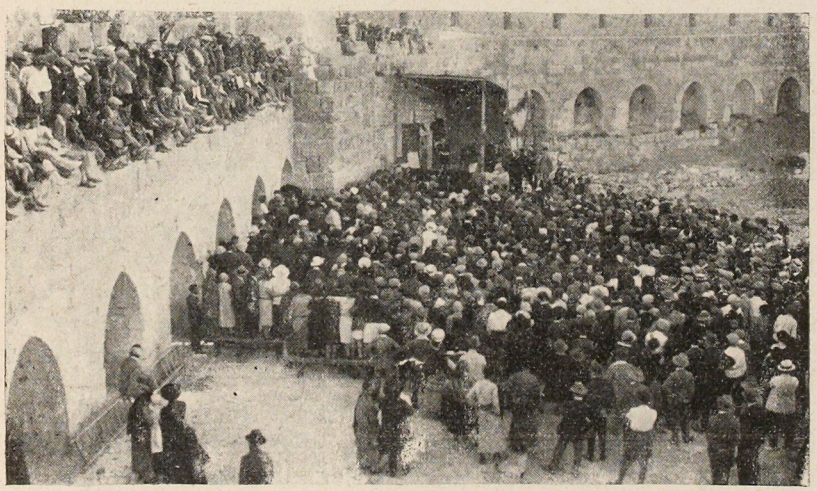

Szabad koncert Jeruzsálemben

Ime, így alakul ki egy új individualitás, melynek egysége a **kollektív gondolat**, amely viszont annyi részre oszlik, ahány egyéni akaratot, törekvést, közös célkitűzést tud magába egyesíteni És a fizika törvényének erejében: ha még oly kis kört egyesít is az a minden fokozottabb gazdasági törekvéstől megtisztított kollektív gondolat — gazdasági törekvéseiben még csak ott tart, hogy minimális testi, de már lényegesebb lelki igények kielégítését akarja csak biztosítani — hatásában kiszámíthatatlan, mert az egész emberiségre osztja, hinti szét teremtő, melegítő sugarát.

*

Palesztina számunkra csak akkor és annyiban bir jelentőséggel, amenynyiben nemcsak zsidó, de általános emberi problémákat old meg, vagy legalább is akar megoldani. Az amerikai gyorsasággal felépült csodálatos palesztinai város, Tel Aviv lehet a zsidókérdés megoldásának nézőszögéből nagyjelentőségű példa, s mint ilyen általános problémák megoldója: az általános emberi gondolat azonban csak az új — ha éppen zsidó is — életformák kialakulását, megnyilatkozását figyeli. Tel Aviv ebből a szempontból éppen olyan város, mint a világ akármilyen más városa, s csak **kuriozíuma**, hogy

100 százalékban zsidók laknak benne, s mint ilyen a zsidóság nagy problémájának — a zsidóság problémája mindig a befogadó nem zsidó népek problémája is — megnyilatkozása. Lehet érdekes, helyes, imponáló akár, mégis jelentéktelen a kis, kínlódó, természettel harcoló, földdel verekedő, vajudásban lévő kis kolóniákhoz viszonyítva, ahol az egész emberiség problémáit igyekeznek megoldani. A palesztinai zsidó országépítő munkának ez a vonatkozása az, amely — ha úgy tetszik — súlyos jelentőségűvé teszi az általános emberi haladás szempontjából. Mert olyan **országépítés** ez, hogy emberépítés is. **Emberépítés,** hogy így az **emberiség** épülete legyen!

*

Ezeknek a kolóniáknak strukturájában, életében tehát a kollektív gondolat öltött testet, kapott életformát. És mert **életforma:** kerete minden életmegnyilvánulásnak. Még kiterjedésére igen kicsiny; — egy-két megye területe; — emberanyagára korlátozott — legfeljebb hat-nyolcezer tagja van — gazdasági fejlődésében a kezdet-kezdetén álló. A szőllőtőke a legtöbb helyen csak most hozta első gyümölcsét, még fejletlen a narancsültetvény, még ezer kísérlet, átformálódás, beilleszkedés, intellektuális rétegeknek paraszttá levése akasztja, de máris szinte **töményített** megnyilatkozása a végtelen rétegezésű életnek. E töményítettség, ez az élettel való koncentráltság, olyanná teszi a kolóniák és városi kvucák életét, hogy szinte életlaboratóriuma, kísérleti telepe az egész emberiségnek. A laboratórium ez esetben nem elméleti kisérletezés helyét, hanem gyakorlati, s mindig csak gyakorlati problémák megoldására való törekvést jelenti, az **életet** magát, bár **új** életet. S így itt nemcsak keresünk, de feleletet is kapunk a **régi** élet annyi kérdésére, annyi magából kitermelt fogalmára.

A régi élet termelte ki a család fogalmát, a matrimonium, vagy patromonium jogrendszerét. Mivé teszi a kollektív gondolat a családi életet, a gyermek és a szülő viszonyát? Felbontja-e, feloldja-e a szabadszerelem választóvizében?

(A kvucában a házasélet a férfi és a nő egymáshoz tartozásának nyilt, hazugság nélküli vállalása. Egyszerű hivatalos bejelentés a házasságkötés és a válás. Nincs hazugság, nincs kényszer, nincs érdek a házastársak között. Csak az együvétartozás parancsa: ez a legtisztább földi szerelem. A gyermek eltartása, nevelése a közösség feladata. A gyermek így nem jelent bajt, egyéni gondot, de a legnagyobb öröm, hiszen a kollektivitás továbbplántálása Az anyai szeretet nemcsak vérségi, de a jövő megragyogása; a gyermeki szeretet nem gazdasági ragaszkodás, otthonhoz való megkötés, hanem az együvétartozás megkülönböztetése a kollektivitáson belül).

A józan nemzetgazdász első, döntőjelentőségű kérdése: tud-e ez a kvucarendszer megfelelően termelni; alkalmas-e a többtermelésre, nem jelenti éppen a gazdasági prosperitás szempontjának teljes elhanyagolását, egyéni lustaság helyett — kollektív lustaságot?

(Bizonyos, hogy ez a legfontosabb kérdés, szinte tragikus fontosságú. Minden hiába, ha a kvucák nem találják meg gazdasági prosperitásuk alapját, ha nem tudnak annyit termelni, hogy legalább minimális fizikai és a társadalmi életforma fejlettségének megfelelő, ha le is szállitott, kulturigényeiket kielégíteni tudják. — Hiába a legszebb elképzelés is, szétporlik ez a kollektív gondolat, ha nem tud termelni, mert: nincs meg a megfelelő felkészültségük, hiányzik a helyi viszonyok agronomiai ismerete és megítélése, hiányoznak a termelő eszközök, hiányzik a kezdőtőke, amely legalább addigra elég, míg termelni tudnak és — ami a legfontosabb: hiányzik a föld! Nem lehet letagadni: ezek a nehézségek tényleg fennállanak és a világtörténelemben páratlan az a heroikus küzdelem, amelyet a palesztinai chaluc folytat.

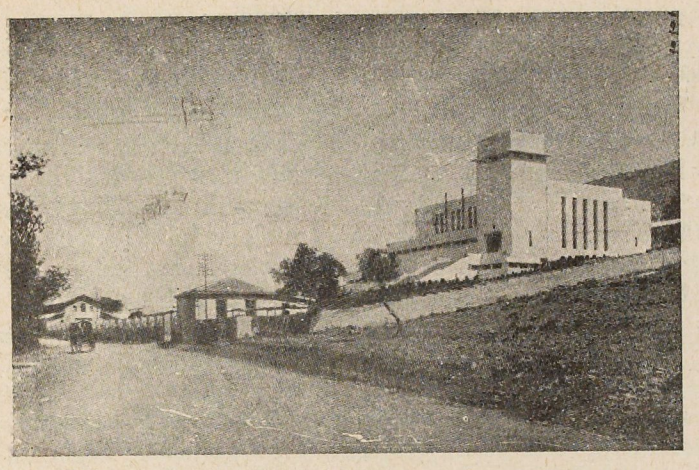

Villanytelep Haifában

A földet a kolonizáció szociálisan legteljesebben felépített intézménye adja, a Keren Kayemeth Leisráél, azzal a megkötéssel, hogy a föld a közösség bonthatatlan és elidegenithetlen tulajdona, másfelől, hogy csak **saját munka** jogosít bárkit is a föld birtokára, sohase a **bér**-munka; — **de kevés a föld.** Élő, vagy halott inventárt, vagy erre pénzt, egy másik alap, a Keren Hajjesszod — az építő alap ad, s ez tartja fenn a közintézményeket is, ez támogatja a kolonistákat, míg saját termelésükből megélhetnek; — **de kevés a pénz!** A kolonisták több mint 80%-a, — a nőké 90% — azelőtt más világrészben, más társadalmi körben élő intellektuel volt, fizikai felkészültsége a nehéz mezőgazdasági munkára szinte minimális. A föld azelőtt mocsár volt, vagy szikla, ezt termővé kell tenni előbb. Rengeteg kisérlet után állapítják meg azokat az agronomiai eljárásokat, amelyek a talaj, éghajlati stb. viszonyoknak megfelelnek. A mocsaras vidék velejárója a **malária** és a tropikus betegségek sok fajtája volt. Ezt is le kellett győzni, így is ki kellett tartani. Ma az Emek Jeszreel-ben, amely azelőtt hatalmas mocsárvölgy volt, a malária $^1/_2$ %-ra csökkent 75—95 %-ról; **a gyermekhalandóság az egész világon a legkisebb**, csecsemő és anyavédelem a legtökéletesebb. De ameddig idáig eljutottak! Hányan pusztultak bele! És még ma is a legszűkösebb élet, a legprimitívebb életigények mellett harcolják ki a kollektív gondolat országépítő diadalát. A gazdasági élet belső törvénye: a **sajátellátás elve.** Ez azt jelenti, hogy a közösség maga tudja kitermelni mindazt amire szüksége van, sőt lehetőleg az ipari szükségleteit is maga fedezi — a többit, az elkerülhetetlent a termés feleslegéből szerzik be. E törekvés legteljesebb formája: az a fogyasztási termelési szövetkezet, a „**Masbir**", amely minden termésfelesleget összegyüjt, elhelyez, viszont minden szükségletet ellát, vagy az árucseréről gondoskodik. A kvuca koloniákon **belüli** életben így **a pénz,** mint **eszköz** elvesztette jelentőségét!) Más meg így kérdez: Nem jelent-e ez egy új falansztert, amely egy zárt körű produktivitásra kényszeríti az új generációt és elzárja előle az utat, amely a közösségből kivisz — egy más életbe, egy más társadalomba?

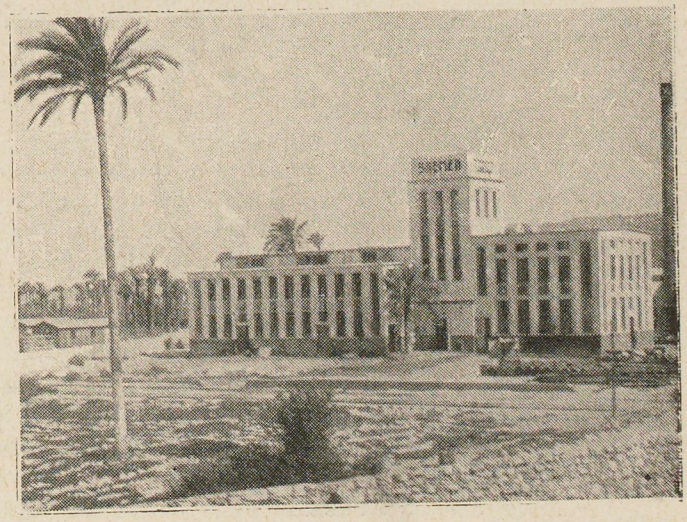

Olajgyár Haifában

(A legszabadabb gyermeksereg az, melynek iskolája: erdő, mező, a szabad végtelenség. Ha valakinek speciális képességei vannak, a **közösség** gondoskodik a továbbképzéséről. Ha így kerül ki a közösségből, a kollektív gondolat nevelő ereje mégis azt jelenti: ez az otthona, ez a szülei ház!)

Gyakori ellenvetés — épen Palesztinára, mint **zsidó nemzeti otthonra** való tekintettel, egyik oldalról: nem jelent-e ez a körülmény vallási kényszert? — másik oldalról pedig az a tiltakozás, hogy a kvuca életét nem a zsidó vallás élet-szabályai szabályozzák. (A kollektív gondolat, épen egységesítő erejénél és természeténél fogva ugyanazt a választ adja a két egymással teljesen ellentétes szemszögü meglátásra: a kollektiv gondolat a legteljesebb lelkiismereti szabadság elve alapján áll; magánügynek tekinti tehát bármely tagjának vallási, vagy akár politikai, művészeti stb. felfogását. Lehetővé kell tenni azonban, hogy tagjainak vallásos igényei kielégülést nyerjenek. Feladata azonban csak annyi: **lehetővé tenni**, ami viszont a lelkiismereti szabadságot alapelvvé tévő kollektív gondolatból logikusan következik. Ugyanegy kvucában gyakran szigorúan ortodox elemek vannak együtt szélső szabadgondolkodókkal, sőt **nem zsidó chaver** (társ) **is akadt,** mint ahogyan ez elvi akadályokba ténylegesen nem ütközhetik. Választásoknál mindenki meggyőződése szerint szavaz. A kollektív gondolat nem sülyed le a párt-gondolat fogalmáig, nem pártdisciplina, hanem életforma, lelki szükséglet).

Mi történik a betegekkel, a munkaképtelenekkel, rokkantakkal? (Természetes, hogy ezek eltartása, gyógyítása a közösség feladata. A „kölcsönös segítés elve" nemcsak a kvuca rendszerű koloniákon belül nyilatkozik meg, de az élet minden külső vonatkozásában is.)

*

Ha valaki kiválik a kvucából és maga útjára megy — nem lesz árulóvá. Hiszen a lelkiismeretének szavát követi. Így vált ki a kvuca-rendszerből az a csapat, — a legrégibb, kipróbált „chaverek" voltak, — amely egy új életformát választott: a kisbirtokok közösségét, a „mosav ovdim"-ot, Itt minden kolonista családnak megvan a maga kis individualis gazdasága — a kvucában osztatlan földterületen dolgozik az egész kvuca — azonban szigorúan keresztülvitt a **földközösség elve** (a föld az összességé, el nem adható) a **saját munka** (bérmunkás nincs) és a **kölcsönös segítség** elve. Ebben az életformában is szigorúan érvényesül az intézményes fogyasztási és értékesítő szövetkezet rendszere, melyet megkerülni nem lehet. A gépek stb. közösek.

*

A földet a Keren Kayemeth Leisráél — a világ zsidóságának ez a legnagyobb intézménye — adja a zsidó nép adományfilléreiből A le nem telepített kvucák földigénye azonban nagyobb, mint e zsidó intézmény teljesítőképessége, úgy hogy nem áll elég föld rendelkezésre. A mai társadalom parasztjának lecsillapíthatatlan földéhségével szemben a kollektív gondolat a kvucagazdálkodás legfontosabb tételévé azt a törekvést teszi, hogy **minél intenzívebb termeléssel, minél több család életét tudják biztosítani.** A mai termelési módok szerint az egy családra eső földterület átlag száz dunam (kb. 17·5 hold). Egyes kolóniák most ezt a családonkint kifejezésre jutó egységet a **felére**, ötven dunámra akarják leszállítani, egy másik kísérlet pedig, melyet **Soskin** mérnök vezet, tíz dunámon akarja egy család megélhetését biztosítani.

Így lesz a kollektív gondolat a többtermelés legértékesebb motorjává.

*

Milyen az élete a kollektív gondolatközösségén belül az egyénnek? Miképpen arányosulnak életigényei? A kiindulási pont az, hogy egy munkásra eső munkaérték, feltéve, hogy a kolónia tagjainak legalább 66 százaléka produktív — itt: közvetlenül termelő — munkát végez, 22 piaszter. Ez a 22 piaszter a következő szükségletek arányos kielégítésére szolgál elszámolási fedezetül:

ellátás	7.00	betegségek, orvos	3.10
mosás	0.79	tagdíjak	0.25
ruha- és cipőjavítás	0.69	adminisztrációra	0.39
kulturális és személyi kiadások	0.62	kolónia közbiztonsága	0.09
lakás	0.60	munkanélküliség	0.18
utazásokra	1.10	eszközök javítása	0.23

Ezek a kiadások napi 15 piasztert és 14 millimet tesznek ki. Az előirányzott összeg többi része a közösségi kiadásokra szolgál és pedig 3·69 piaszter, míg 3.07 piaszter a munkaszüneti napok pótlására. (Szombat a legszigorúbb munkaszünet). A közösségi kiadások között a legnagyobb tétel a gyermeknevelés (1.40 piaszter), azután az esős idők munkanélkülisége következik (0.45) új beszerzések (0·83) **sport** (0·09) stb.

*

És kultúrigények és a művészet? Ime a legérdekesebb problémák egyike. Miképen befolyásolja a kollektív gondolat a kulturális fejlődést, a művészetek kialakulását. Milyen az az új művészet, melynek megnyilatkozó individualizmusa: a kollektivizmus.

Ez a kérdés azonban már túlnövi ez írás kereteit. Külön alkalmat és külön helyet kér magának.

Székely Béla

ELEMENTÁRIS TYPOGRAFIA

1. Az új typografia a célt hangsulyozza.

2. Minden typografia célja a közlés (az eszközt ábrázolja). A közlésnek a legrövidebb, legegyszerübb és leghatásosabb formában kell megjelennie.

3. Ha a typografiát szociális célokra akarjuk felhasználni, úgy szükségünk van a felhasznált anyag belső (a tartalmat elrendező) és külső (a typografia eszközeinek egymáshoz való viszonya) megszervezésére.

4. A belső megszervezés a typografia elementáris eszközeihez viszonyul: írás, számok, jelek, a szedőszekrény és a szedőgép vonalaihoz.

Az új typografia elementáris eszközeihez tartozik az optikára beállított fénykép.

Elementáris írásforma a groteszkírás minden variációja: sovány — félkövér — kövér — keskeny — széles. Meghatározott stilusu vagy korlátozottan nationális karakterü írások (gót, fraktur, templomszláv) nem elementárisan képzettek és a nemzetközi közléslehetőséget erössen korlátozzák. A ma használt írásformák közül a leggyakoribb a Mediável-Antiqua. A folyóírás, dacára nem elementáris voltanak, még ma is olvashatóbb sok groteszkírásnál. Amíg nem teremtenek a folyóírásban is jól olvasható formát, addig célszerü a Mediável-Antiquanak személytelen, tárgyilagos, a lehető legkevésbbé tolakodó formáját (szóval olyant, melyben egy bizonyos időnek vagy személynek a karaktere legkevésbbé érvényesül) használni a groteszkkel szemben,

Rendkívüli megtakarítást jelentene minden nagybetü kikapcsolásával kizárólag a kis a. b. c. használata. Minden írásújjító ezt az írásmódot ajánlja mint a jövő írásmódját. Pl. Dr. Portsman könyve a „Nyelv és írás" (Beuth. Verlag G. m. b. H., Berlin S. W. 19. Beuthstrasse 8.) Írásunk nem veszít semmit a nagybetük elhagyásával, de könnyebben olvasható, megtanulható és lényegesen gazdaságosabb. Minek pl. egy hang jelzésére két jel A és a? egy hang, egy jel. Minek két abc egy szóhoz, minek kétszeres tömege a jeleknek, mikor eggyel ugyanazt érjük el.

Iwan Tschichold

A MUNKAISKOLA

Ha korunk sokirányú társadalmi és gazdasági küzdelmeiben az iskoláért folytatott harcot közelebbről szemügyre vesszük, rögtön igazolva látjuk azt a megállapítást, hogy egyrészt az egyes korok nevelési módszere, a nevelés tartalma és célja mindig megfelelnek az illető kor társadalmi szervezetének, gazdasági módszereinek és az ezek által determinált korszellemnek, másrészt, hogy az osztályok harcában az iskola egyike a legfontosabb ütközőpontoknak. Egy-egy uralkodó rend haszonélvezői mindig a nevelésen keresztül remélték ezt a rendet állandósítani, olyképpen, hogy a gyermekbe belenevelték az illető rend szükséges voltának, vagy éppen istentől való eredetének tudatát. Ez a konzerváló tendencia az emberiség történetében állandóan megvolt. Az uralkodó osztály az illető kor gazdasági és társadalmi rendjét mindig mint megváltozhatatlant és mint az emberi társadalom végleges, utolsó formáját állítja oda. De az emberi gazdálkodás változó formái mindig megérleltek egy új világot, amelynek kialakulását semmiféle szellemi és anyagi hatalom nem tudta feltartóztatni. Az elnyomott és feltörekvő osztályok is a fiatal generációban látják egy új rend és a megújuló társadalom letéteményeseit, új embereket akarnak nevelni, akiket a kitűzött új célok megvalósításában nem kötnek a beléjük nevelt tradiciók.

Egész társadalmunk forrongásban van. A nagy technikai vívmányok, az új munkamódszerek és a finánctőke előretörésével kapcsolatos nagy koncentrációs törekvések a világ gazdasági és társadalmi képét teljesen felforgatják és átformálják. Két nagy táborra oszlik az emberiség, a konzerválók és az újítók táborára. A középosztály felmorzsolódása szintén tipikus jelensége ennek a folyamatnak, sietteti a differenciálódást, a két szembenálló tábor önálló kialakulását, amelynek lényegét, céljait és érdekeit a munkához való viszonyuk szabja meg. A baloldal szerint az embereknek munkájukhoz való viszonyát kell megváltoztatni, a társadalmi termelés módszereit és funkcióit kell a bérmunka megszüntetésével és az elosztás megszervezésével új alapokra fektetni, hogy maguk az emberek s ezek egymáshoz való viszonya is megváltozzék, igazságosabb formát és tartalmat nyerjen. A jobboldal pedig az embereknek munkájukhoz viszonyát, ez esetben a bérmunkát és a munkaerő árúcikk jellegét akarja állandósítani és ezáltal biztosítani, hogy az emberek egymáshoz való viszonya és minden ebből eredő előny megmaradjon. Ezek a tendenciák uralják a két tábor nevelési törekvéseit s míg az egyik a régi módszerek alkalmazásával a régi szellemi tartalom még intenzívebb kihangsúlyozásával akar minden új törekvésnek már csírájában gátat vetni, addig a másik már az iskolában építeni akarja új módszerekkel és új szellemi tartalommal az új embert, aki képes lesz minden eddigi rossz helyett jobbat alkotni.

Az emberi munka oly régi, mint maga az ember és annak harca a természettel. A munka eszközeinek, módszereinek és szervezetének története az egész emberi társadalom története. Ezek változásával és fejlődésével változik maga az emberi társadalom és ennek minden életnyilvánulása. A munka eszközei és módszerei ma hihetetlen változásokon mennek át és ezt a fejlődést az egész dolgozó emberiség javára szervezni, irányítani és gyümölcseit minden dolgozó számára egyformán biztosítani az új társadalom feladata. Ezt az új társadalmat, tagjainak, az új embernek kifejlődését új nevelési módszerekkel már ma lehetővé tenni, a pedagógiai reform, az új iskola célkitűzése. S mint ahogy az új társadalom a munka társadalma lesz, amelyben a munkateljesítmény az egyetlen jogcím az élethez, szemben a tőke társadalmával, amelyben a tőke birtoklása egymaga elegendő a meg-

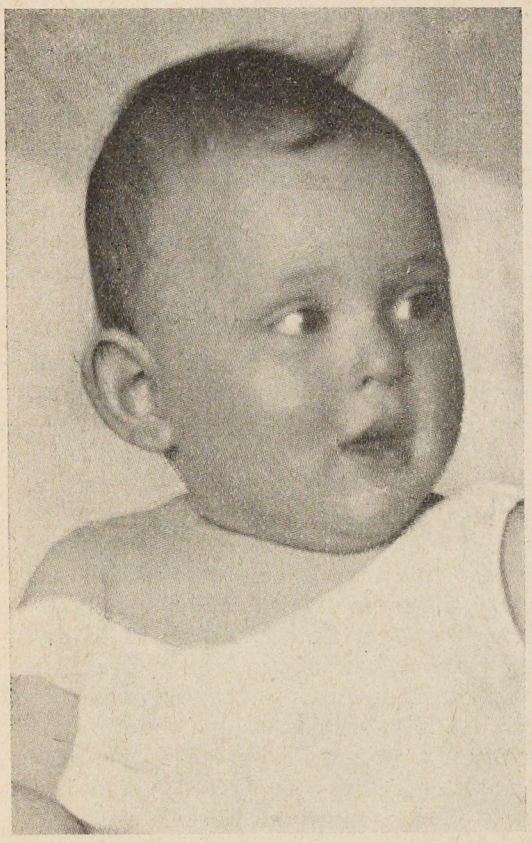

AZ EGÉSZSÉGES GYEREK

élhetéshez és érvényesüléshez, úgy az új nevelés centrális problémája is a munkaoktatás.

A munkaiskola a gyermek veleszületett tevékenységi ösztönét állítja a nevelés központjába. A gyermeket nyugtalan alkotóvágy ösztönzi, mindig tennie kell valamit. Szereti a szerszámokat, amelyekkel valamit csinálni lehet, ezért nyúl korán késhez, ollóhoz, kalapácshoz és szereti az építő és mozgó játékokat (motor, gőzvasút). A játékok mechanizmusa jobban érdekli, mint maga a játék. Ezért szedi szét a mozdonyt, vagy nézi meg, mi van az alvóbaba fejében. A mai „könyviskola" éppen ezt a tevékenységi ösztönt nyomja el az elméleti oktatás előtérbetolásával és egy hamis munkamorál kifejlesztésével, amely szerint a munka, különösen a kézi, ipari munka lealacsonyító nem úrnak való. Ebben a felfogásban nagy befolyással bír a családi nevelés is. Nem ismeretlen előttünk az apák szokásos fenyegetése „inasnak adlak".

A „könyviskola" a gyermeket padokba szorítva kényszeríti, hogy egy előadást megfigyeljen, egy kísérletet végignézzen, egy olvasmányt meghallgasson és végül mindezt utánozza, ismételje. Egészen mechanikus és sematikus ez az oktatás, mindegyik tanuló szerepe ugyanaz, egyszerre kell ugyanazt megfigyelniök és ugyanazt a feladatot ismétlik mindannyian egy a tanító vagy az iskolakönyv által közölt minta alapján.

A munkaiskola elve, hogy a gyermek ne puszta közlés és annak ismétlése, hanem a saját munkája és saját tapasztalatai útján tegyen szert a szükséges ismeretekre.

A mai iskola kívülről akar minél több tudást belevinni a gyermekbe, a munkaiskola a gyermekből indul ki és belőle akar minél többet kihozni. A gyermek szunnyadó erőit és képességeit akarja felkelteni, felszinre hozni és kifejleszteni a gyermek munkáján keresztül. Az erőszakos fegyelmet a szabadság, az állandó vezetést, irányítást és ellenőrzést a gyermek iniciatívája és tevékenysége váltja fel. A munkaiskola elvet minden sematizmust, elveti a minden iskolában egyformán kötelező, szakokra szabdalt tananyagot, a legapróbb részletekig kidolgozott, az összes iskolákban betartott tantervet, az órákra beosztott tanrendet. Mindez hátráltatja, megköti a tanítót és munkáját ugyanúgy külső idegen akaratnak rendeli alá, mintahogy a gyermek munkáját és fejlődését is külső, erőszakos irányítással szorítja kényszerű mederbe. A munkaiskola, különösen az alsó- és középfokon nem ismer „szakokat", a tananyagot egy egységes organikus egésznek tekinti, egymásba kapcsolódó és egymástól függő részekkel. Nem a legegyszerűbb ismeretelemekből indul ki és épül fel ez elemek összerakásával a kompli-

káltabb tudnivalókig, hanem kiindul a gyermek életéből, az őt körülvevő valóságból és ezt a valóságot és ennek eseményeit bontja elemeire és dolgozza fel a gyermek aktív részvételével. Így a gyermek az ismereteket nem egymástól függetlenül és elkülönítve, hanem összefüggésükben, egymáshoz való viszonyukban és a való élettel kapcsolatban ismeri meg és sajátítja el. Az osztrák iskola például csak az iskolaévben elvégzendő anyagot írja elő. Az anyag beosztásában és mikénti elvégzésében a tanító a legnagyobb szabadságot élvezi, nem köti sem tanterv, sem órarend. Természetesen rendelkezésére állanak hivatalos előírások és utasítások helyett hivatalos útbaigazítások, példák és segédeszközök. Ez a reform, amely tulajdonképpen messze elmarad a munkaiskola tiszta fogalma mögött, (melyet legideálisabb formájában Blonski dolgozott ki) szinte forradalmi újítás a régi iskolával szemben és jótékony hatásai rövid idő alatt annyira nyilvánvalók lettek, hogy az osztrák tanítóság összessége egyértelműen foglalt mellette állást és vitte keresztül két évi próba után a reform hivatalos elismerését és állandósítását. Az oktatás már az alsó fokon valamely közös témából indul ki, amely lehet a családi vagy társadalmi élet valamely epizódja, vagy pedig az osztályt közösen érdeklő esemény, például egy kirándulás. A munka azután ekörül a centrális téma körül forog. Minden tudnivaló, tekintet nélkül az egyes szakokra, része ennek az organikus egésznek. Egy kirándulás Schönbrunnba, (park, kastély és állatkert) utána a látottak és hallottak közös megbeszélése, leírása, lerajzolása, nemcsak arra alkalmas, hogy a gyermekek egy szép élményét elmélyítse és megszépítse, hanem arra is, hogy ezzel kapcsolatban a gyermek sok új ismeret birtokába jusson, mely ismereteket nem külső közlés, passzív meghallgatás útján a gyermek aktivitásának teljes kikapcsolásával, hanem egy kedves, derűs epizódon keresztül, tehát egy átélt esemény kapcsán és nem szakokra osztott izoláltságukban és nem az élettől elvonatkoztatva, hanem mint egy szerves egésznek, az események és így a való életnek részeit sajátítja el.

Egy magasabb osztály például utazást rendez Bécsből Insbruckba. Képzelt utazást. Utazni vasuton lehet. A vasút menetrend szerint közlekedik. A feladat egy ilyen menetrendnek az elkészítése. Meg kell állapítani, mely területeken fut a vasút, mely városokat érint, milyen sebességgel halad, mikor ér az egyes állomásokra stb. stb. Könnyen elgondolható, hogy egy ilyen kis feladatba és egy ilyen képzelt utazásba, amelyet a gyermek élénk fantáziája kiszínez és megélénkít, a tudásnak, a számtan, mértan, fizika, történelem, stb-nek milyen rengeteg anyaga fér el és mindez nem mint elvont könyvismeret és mindenkinek egyformán feladott „lecke", hanem mint az egész, színes, lüktető élet egymásba kapcsolódó elemei, mint „megélt" ismeretek jutnak a gyermek birtokába. A példák száma végtelen és változatos, mint maga az élet. A tanító itt nem, mint egy gondolat „közlője", mint egy külső akarat képviselője és végrehajtója, hanem mint segítő és irányító munkatárs szerepel, Az egész osztály pedig nem a közölt gondolatok passzivitásra ítélt figyelője és másolója, hanem egy aktív munkaközösség, amely „él és alkot".

A munkaoktatás elve a legkülönfélébb elgondolásban nyer ma már alkalmazást az egész világon. Az európai államokban, kivéve az ellenforradalmi kormányzás alatt állókat, Ausztriában, Németország számos iskolájában és különösen egyes nevelőintézetekben és kísérleti iskolákban, Svájcban, Franciaországban, Angliában és Oroszországban. Ezek a reformok jobban vagy kevésbbé haladottak, aszerint, hogy az illető államban mennyire él és hódít a munka társadalmának, tehát a szocializmusnak eszméje és hogy milyen a munkásság politikai hatalma. Abban azonban mindnyájan meg-

egyeznek, hogy a jövő társadalma csak a közösség társadalma lehet, melynek lényege a munka és a szolidaritás. A „mindenki harcát mindenki ellen" mindenki munkája az összeségét váltja fel. Megegyeznek a különféle felfogások abban is, hogy „az osztály az iskolán belül egy munkaközösség legyen, amely társas, kollektív tevékenységgel közös munkaeredményt hozzon létre". Hogy azután ez a munkaeredmény egy kézi, ipari produktum a szó szűkebb értelmében, vagy egy geometriai tétel közös megoldása, vagy pedig egy költeménynek, egy olvasmánynak közös megbeszéléssel és közös analizálással megállapított értelme-e, ez a munkafogalom különféle felfogásától függ. A munka mindenesetre kollektív munka legyen. A gyermekek már az iskolában abban a tudatban és abban a tényben nőjjenek fel, hogy részesei az egész dolgozó emberiségnek, mint „gazdasági, társadalmi és kulturális munkaközösségnek". Csak így remélhető egy általános, a társadalom minden tagját átható munkamorál kifejlődése és a munkának kellő értékelése. Így érhető el, hogy a jövő embere a munkát ne nyűgnek, hanem szükséges, az emberi társadalmat fenntartó és fejlesztő tényezőnek tekintse.

A radikálisabb reform ragaszkodik az elvhez, mely szerint, a gyermekkor nem a későbbi felnőtt kor előkészítője, hanem éppen olyan önálló életszakasza az embernek, mint a felnőtt vagy aggkor, önálló „a maga szépségeivel és jogaival". A fiatalságnak joga van a maga módján való életre, képességeinek szabad kifejlesztésére és önálló tevékenységre. Ennek az elvnek logikus következménye, hogy a gyermek csak a gyermekközösségnek lehet egyenjogú tagja. Ezért az iskola otthona legyen a gyermeknek, amelyben fiatal éveit leéli. Ennek az otthonnak, mint az autonóm közösségnek célja: harmóniát teremteni az egyén és természet, az egyén és társadalom között, módszere: a produktív munka, szellemi tartalma: a közösség iránti érzés, a szolidaritás. Emellett azonban ne álljon izoláltan az emberi társadalomban, hanem kapcsolódjék bele (és erre nagyon sok mód van) munkájával a város vagy falu produktív életébe. Ez a módszer a munkaelv legkonzekvensebb alkalmazását jelenti, de széles területen való megvalósítása nagy nehézségekbe ütközik és csak ott lehetséges, ahol maga az államhatalom viszi keresztül. Az orosz hivatalos iskolaprogramm gerince a munkaoktatás az autonóm gyermekközösségen belül, az anyagi eszközök, iskolák, tanszerek és tanítók nagy hiánya azonban lassítja a megvalósítás menetét. Ma már az egész világon vannak önkormányzatú gyermekotthonok, kolóniák, sőt Palesztinában az orosz-lengyel pogromokban elpusztult szülők árváiból egész gyermek-községek alakultak, melyekben minden funkciót a gyermekek látnak el, (a nehezebbeket a serdültek). Ezek a közösségek a gyermek egészséges társasösztönéről, munkaszeretetéről, fejlett morális érzékéről tesznek tanúságot és bizonyítják, hogy mind az a nyomor, szenvedés elnyomatás és kizsákmányolás, amelyet, a gondolkodók túlnyomó része is, mint az ember veleszületett tulajdonságainak, hajlamainak és a létért folytatott küzdelmének természetes következményét tekinti, nem egyéb, mint az emberi munka, a termelési mód és az ennek megfelelő társadalmi rend eredője.

Danziger Kálmán (Wien)

A MODERN STILUS

A használati tárgy nem művészeti alkotás, még kevésbé ürügy egy műalkotáshoz; egy tárgy mindig valamely szükségletet elégít ki, csak a hasznossága ad neki létjogosultságot és rendeltetésének határait túl nem nem lépheti. Egy ilyen tárgynak artisztikus értéke csak a gyakorlati érték rovására érvényesülhet. Egy kicifrázott szék már nem tökéletes, egy ornamentikával telehalmozott szék pedig már nem is szék, legföljebb egy „dekoratív intenció a szék formájában". Egy igazán és teljesen feldíszített székre le sem lehet ülni.

Esztétikai szempontból is teljesen fölösleges egy használati tárgy dekorálása, hiszen a tárgy akkor szép, ha tökéletesen megfelel feladatának és minden hiány nélkül betölti hivatását. Csak a közepes, kontár munkáknak van szükségük ornamentikára, hogy elkendőzzék vele a formák roskatagságát és a tárgy egyéb fogyatékosságait.

Az ember lakása egy mesterségesen előállított környezet, ahol nem kell különleges stílusok után kutatni. Mert ha a stílust erőszakoljuk, legfeljebb csak a stilizálásig jutunk el. A modern ház stílusa a kor szükségleteinek kielégítéseképen, mint egy ésszerű organizáció jön létre.

A lakás használati tárgyait természetesen nem úgy kell csoportosítani, hogy „szépek" legyenek, hanem praktikusak és inkább egyhangúak, de az így egyszer megtalált elrendezést addig nem lehet változtatni, míg a szükségletek nem változnak.

Az építésznek elsősorban fel kell tehát ismernie a szükségleteket, azután az azoknak megfelelő legkényelmesebb és leghigiénikusabb megoldását. Az így meghatározott ház belső és külső formája között meglesz az összhang, ha az építész lemond arról, hogy más is legyen, mint a méretek egyszerű tervezője.

Yves Labasque (Páris)

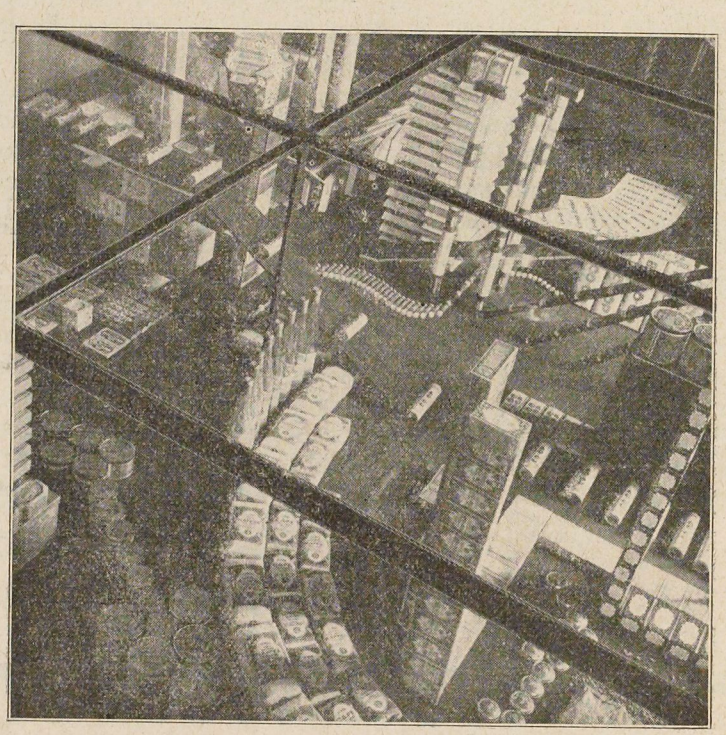

CO-OP VITRIN HANNES MAYER

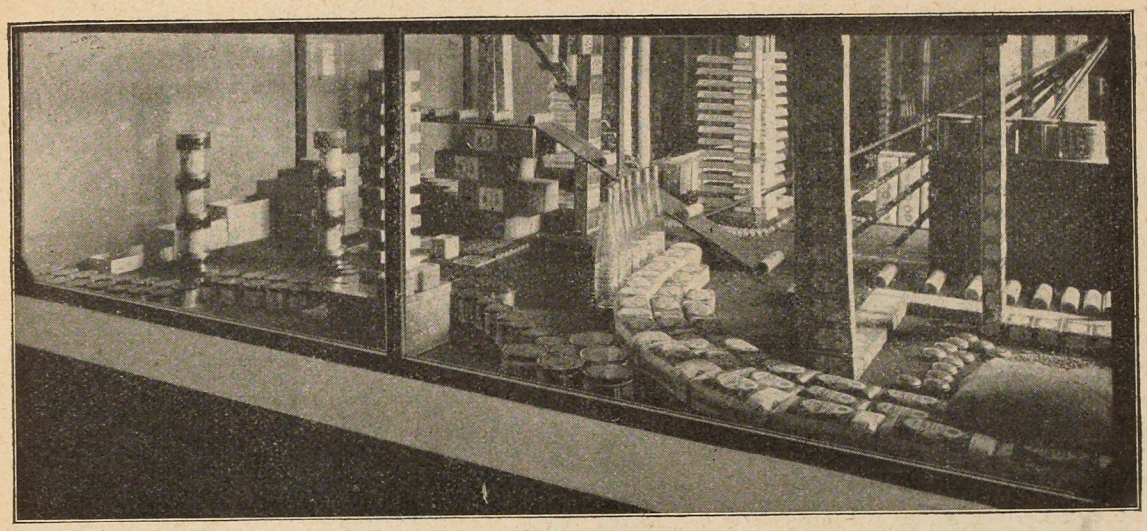

CO-OP VITRIN HANNES MAYER

A REKLÁM

A reklám: a vásár kulturált zöreje, melyet a művész tárgyilagos anyagba zár. Reklámművész az az alkotó ember, aki a feldícsérendő tárgyból kiindulva (ahogy az építész az alaprajzból), a társadalmi és pszichológiai szempontok figyelembe vételével megteremti a tárgy külső leplét, az optikai és akusztikai hatást.

A reklám a pillanat művészete. A filmen kivül csak itt van az időnek vezető szerepe. „Blöff" alatt az első, azaz egyetlen pillanat hatása értendő. Egy fényreklám felvillanása, egy bizonyos reklámkiállítás, egy eredeti plakát (messziről sziluettnek látszik) egy szöveg rövid pregnáns szavai, egy meglepően világos, áttekinthető vásárpavillon (Messestand), egy hirtelen reklámkürtzaj, valamennyien oly pillanatjelenségek, amelyekre minden ember felnéz és felfigyel. Minden egyhangúság az összképben, minden kicsinyes részletezés reklámellenes. A reklám összefogása tartalomnak, időnek, anyagnak. A reklámhadjáratok sorozatfejlesztése (oszlopplakátok egyidejűsége, röpcédulaosztogatás, mozgófényírás, folytatólagos hirdetés, stb.) egy képeskönyv feszültségi mozzanatai: mi jön holnap?

A kor arca oldhatatlanul egybekötött a reklám arcával. Szimbólumok vagy elmult idők tárgyainak emlékei csak szemléltető oktatást adnak. Vasúti plakáton egy Hermesfej vagy illatszerreklámon egy rokokópárocska: egy-egy kirándulás a jelképesbe de nem reklám. A psizchológia nem kíván szép képeket csak jegyzeteket, talán csak töredékeket. A mai embernek nincs ideje hosszu szövegeket olvasni nagy képplakátokon egy árúhatás tartalmát keresni. Egy palack ábrája reklámmá válik, ha a meglátás emlékét tudja felidézni. Viszont egy habzsoló ivó képe nem bizonyítja az ital jóságát. Az ilyen ivótanulmányok általános érvényüek s legfeljebb a művész úr virtuozitása és természetszeretete mellett tanuskodnak.

Egy mozireklám megismétlése például (nem sorozathatás) elmélyíti a futólagos benyomást, egy fal beragasztása ötven egyforma plakáttal megtéveszthet és falmintaként fog hatni. A hirdetésoldal tipográfiai elrendezése tér és fényelemekkel több hatást ér el, mint jövedelmi vagy bürokratikus szempontokból való halmozással, vagy egymás hegyibe helyezéssel. A reklámnak mint jelenségnek egy egység láthatóvátétele a feladata. Sokszínüség tarka hangosságot, egyszínüség (sziluet, kiszedett sorok) mély hatásokat teremthetnek.

Az esztétikának és ízlésnek semmi köze a reklámhoz. A reklám brutális, hirtelen

MENTOR
MODERN KÖNYVEK MODERN GRAFIKA
ANDRÁSSY UT 17
KASSÁK LAJOS

LEGJOBB FÉNYKÉPEZŐ GÉPEKET ÉS ALKATRÉSZEKET

HATSCHEK ÉS FARKAS

CÉGNÉL VÁSÁROLHAT

BUDAPEST

FŐÜZLET: IV., KÁROLY KÖRUT 26

FIÓK: VI., ANDRÁSSY UT 31. SZÁM

benyomulással erőszakot követ el fülön és szemen. A tartózkodás éppen olyan hiba a reklám lényegében, mint egy antik szalón a gépkorszak emberének lakásában.

A reklám merénylet a modern ember ellen.

A reklám útja szerves fejlesztése az adott anyagformáknak, pszichológiailag felkutatott benyomásmozzanatokig. A ciráda, csipkézés, túlzsúfoltság és a mindenáron való eredetieskedés oka a reklámépületek és plakátok gyakori kudarcának. A tárgy közvetítője legyen a művész és ne a tárgy a művész közvetítője. A reklámcikk kézírása fontosabb, mint a művész kézírása.

A kirakatdíszítés előzékenységi mozdulata a háznak. Egy tájék kacérkodása. Színházdíszletek és kirakatépítés között ritkán tesznek különbséget. Pedig a kirakat egy plasztikus tárgyak által megnyílvánuló tér egy benső térrészlete a háznak. A padló csak egy statikus támaszték. A kirakatdísz ne legyen színes kép, hanem tagozott plasztika.

A mozgás momentuma a lebonyolítás egyformaságában (szaladó fényírás) fárasztóan hat. Viszont kaleidoszkopszerűleg változó plasztikus fénytestek körforgása élettel tölti meg a holt teret és érdekel,

Színes házsoroknak, amennyiben reklámépületek, formailag kell elképeszteniök. Egy kis méretű vörös hordó szürke házsorok között nagyobb hatásokat érhet el, mint reklámtáblák, oszlopplakátok, vagy papagályszínű homlokzatmázolások mozdulatlansága.

Az oromzatreklámoknak le kell csillapítaniok a megszakadt építészeti vonal erupcióit. Egy festés puha vonala a szigorú kubista homlokzaton dekorative játékosnak és elpuhultnak fog hatni.

A reklám ne legyen szép, hanem erős hatású.

Günther Hirschel Protsch
(Breslau)

SZŐRMEDIVAT

HOLZER

KOSSUTH LAJOS UCCA 9 SZÁM

BAUHAUSBÜCHER

verlag albert langen münchen hubertusstr. 27

1 walter gropius, internationale architektur	geheftet 5 mk.	leinen 7 mk.
2 paul klee, pädagogisches skizzenbuch	geheftet 6 mk.	leinen 5 mk.
3 ein versuchshaus des bauhauses	geheftet 5 mk.	leinen 7 mk.
4 die bühne im bauhaus	geheftet 5 mk.	leinen 7 mk.
5 piet mondrian, neue gestaltung	geheftet 3 mk.	leinen 5 mk.
6 theo van doesburg, grundbegriffe der neuen gestaltenden kunst	geheftet 5 mk.	leinen 7 mk.
7 neue arbeiten der bauhaus-werkstätten	geheftet 6 mk.	leinen 8 mk.
8. l. moholy-nagy, malerei, fotografie, film	geheftet 7 mk.	leinen 9 mk.
3 w. kandinsky, punkt und linie zu fläche	geheftet 15 mk.	leinen 18 mk.
10 j. j. oud, holländische architektur	geheftet 6 mk.	leinen 9 mk.

AZ UJ MŰVÉSZET REPREZENTATIV LAPJAI

DER STURM	Berlin	ZENIT	Zágráb
NOI	Róma	CONTIMPURANUL	Bukarest
STAVBA	Prága	INTEGRAL	Bukarest
DAV	Bratislava	LA REVOLUTION SURREALISTE	Páris
HET OVERZICHT	Antwerpen	LA VIE DES LETTRES	Páris
KUNSTBLATT	Berlin	L'ESPRIT NOUVEAU	Páris
BAUHAUS	Dessau	DE STYL	Páris
MANOMETRE	Lyon	PASMO	Prága
A. B. C.	Basel	MAVO	Tokió
DAS WERK	Basel		

DOKUMENTUM SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA BUDAPEST, V. KER., SZIGET UCCA 16. I. EMELET 14. SZ. SZERKESZTI ÉS KIADJA KASSÁK LAJOS

PHÖBUS NYOMDA, TELEFON: 133—98 (A NYOMDÁÉRT FELEL: RASOVSZKY ÁRPÁD)

JUTÁNYOS ÁRBAN
MODERN ÉS TARTÓS

MŰBUTOROK

AZ EGYESÜLT FŐVÁROSI MŰBUTOR-ASZTALOSOK SZÖVETKEZETÉNÉL
BUDAPEST. VI, FERENC TÉR 5 ÉS 9

BAYER-FÉLE
ASPIRIN
TABLETTA

AZ EGÉSZ VILÁG ELŐTT A LEGJOBB ÉS LEGOLCSÓBB

BÁRD

Ne mulassza el, megrendelni ezidei karácsonyi albumát mely e hó végén jelenik meg. A művészi kiállitásu kötet 64 oldal terjedelemben 35 értékes nagysikerü számot tartalmaz. Ára 75.000 K. Vidékre 6000 K portó.

Megrendelhető BÁRD FERENC és FIA zeneműkereskedéseiben: Budapest IV. Kossuth Lajos-u, 4. és Andrássy-ut 1.

BÁRD

PENKALA

SZENZÁCIÓS UJDONSÁGAI

AZ UJ SZABADALMAZOTT MOSTER-PENKALA TÖLTŐTOLL A TINTA KIŐMLÉSÉT MEGAKADÁLYOZZA MÉG HELYTELEN TARTÁS ESETÉN IS

DREHER

MAUL

CSOKOLÁDÉ

PAZAR BERENDEZÉS

NEMZETKÖZI MŰSOR

Előadások kezdete 5, 1/4 8, 1/2 10

Vasárnap 3/4 4, 3/4 6 és 10 órakor

Tel.: L 921-32, L 921-33

PHŒBUS
NYOMDA
EŒTVŒS
UCCA 31

BUDAPEST, TERÉZ KÖRUT 60